

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет правничих наук
Кафедра загальнотеоретичного правознавства і публічного права

Магістерська робота
освітній ступінь – магістр

на тему: **«RES JUDICATA ЯК СКЛАДОВА
ПРИНЦИПУ ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ:
ЗНАЧЕННЯ У СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ»**

“RES JUDICATA AS A COMPONENT OF THE PRINCIPLE OF LEGAL
CERTAINTY: SIGNIFICANCE IN JUDICIAL PRACTICE”

Виконала: студентка 2-го року навчання,
Спеціальності 081 Право
Колесник Аріна Олександрівна
Керівник: Матвеева Ю.І.,
кандидат юридичних наук, старший викладач

Рецензент _____
(прізвище та ініціали)

Магістерська робота захищена з оцінкою

_____ Секретар ЕК _____

« ____ » _____ 2025 р.

Київ – 2025

Декларація ошарешеності добросовісності

Я, Колесник Нікіта Олександрівна,
сумарешена в тому пов'язаному майстерності
працюючи з аспірантською "Право"
дошкільної правничої науки НАУЧКМА
підтверджую так:

- Якісна моя магістерська
робота на тему "Res Judicata
як шариова принцип права"
визнає о сні: Знання ч. 2 ст. 5
прекращує" відповідно виконав
ошарешеності добросовісності на
не містить порушень, передбачених
п. 3.1. Мониторингом та ошарешену
добросовісність збудували об'єкту
у НАУЧКМА, зі з'ясуванням яким є
унаслідок;

- Я гарантую, що робота моя
яко перевіриш експертна версія роботи
є ірешеності її з'ясуванням версії.

9 травня 2025 Колесник Н.О.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1.....	9
Поняття <i>res judicata</i> як складової принципу правової визначеності.....	9
1.1 Співвідношення <i>res judicata</i> та принципу правової визначеності.....	9
1.2 Історичні витоки та еволюція принципу <i>res judicata</i>	12
1.3 Наукознавчі підходи до розуміння принципу <i>res judicata</i>	15
1.3.1 Класичні підходи до розуміння принципу <i>res judicata</i>	15
1.3.2 <i>Res judicata</i> рішення міжнародного комерційного арбітражу.....	18
1.3.3 <i>Res judicata</i> рішення іноземного суду	23
РОЗДІЛ 2.....	27
Принцип <i>res judicata</i> в міжнародній практиці	27
2.1 Порівняльний аналіз застосування <i>res judicata</i> у країнах континентального та загального права.....	27
2.1.1 <i>Res judicata</i> у країнах континентального права	27
2.1.2 <i>Res judicata</i> у країнах загального права	33
2.2 Судова практика Європейського суду з прав людини щодо <i>res judicata</i>	39
2.3 Принцип <i>res judicata</i> в практиці Європейського Суду Справедливості	43
2.4. Принцип <i>res judicata</i> в рішеннях міжнародних судів	47
РОЗДІЛ 3.....	55
Принцип <i>res judicata</i> у відчизняній судовій практиці	55
3.1 Практика судів загальної юрисдикції в Україні щодо застосування <i>res judicata</i>	55
3.2 Аналіз правових позицій Верховного Суду щодо застосування <i>res judicata</i>	60
3.3 Проблеми та виклики реалізації принципу <i>res judicata</i> в Україні	65

	4
3.4 Перспективи вдосконалення правового регулювання <i>res judicata</i> в Україні	69
ВИСНОВКИ	77
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	81

ВСТУП

Конституція України у статті 8 встановлює, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права [1]. Загальновідомо, що саме верховенство права відіграє ключову роль у формуванні не тільки нормативно-правової бази кожної демократичної держави, а й динаміки суспільних відносин; разом з тим, для правильного і всебічного застосування і імплементації верховенства права на суспільно-вирішальному рівні, необхідно розуміти і вивчати всі його окремі елементи, які знаходять своє відображення в інших загальних принципах – зокрема, у принципі правової визначеності.

Принцип правової визначеності, у свою чергу, безсумнівно, є складним явищем; він формує основу, фундамент якісної нормотворчої бази. Без визначеності не може існувати ефективне правове регулювання, адже громадяни повинні чітко розуміти свої права й обов'язки, а також передбачати наслідки своїх дій. Разом з тим, правова визначеність також забезпечує стабільність, послідовність і передбачуваність правової системи, що, у свою чергу, не лише підвищує довіру до державних інституцій, але й сприяє утвердженню справедливості у суспільстві.

Саме тут, у контексті стабільності і послідовності з'являється ще один принцип – не менш важливий – *res judicata*, що має забезпечити дотримання правової визначеності у сфері правосуддя; адже саме правосуддя – й загалом судова система – виступає гарантом захисту прав людини, їх гідності, безпосередньо впливає на розвиток правової культури. Саме для того, аби досягнути важливості і впливу судового рішення, необхідно звертатися до такого принципу, як *res judicata* – проаналізувавши підходи, концепції, а також проблеми і виклики забезпечення остаточності й обов'язковості судового рішення.

Актуальність дослідження полягає у необхідності глибшого осмислення принципу *res judicata* як ключового елемента забезпечення правової визначеності у феномені верховенства права. У сучасних умовах, коли саме судові рішення є фундаментом довіри до правосуддя, принцип *res judicata* виступає критично

важливим інструментом захисту прав людини, і вивчення цього принципу дозволяє не лише краще зрозуміти механізми дії судової влади, а й виявити проблеми та виклики, що постають перед суспільством у процесі забезпечення остаточності та обов'язковості судових рішень.

Таким чином, у цьому дослідженні буде висвітлено *наступне питання: яка саме роль res judicata як складової принципу правової визначеності (у контексті верховенства права і судової практики)?*

У зв'язку з цим, *метою* роботи є аналіз поняття res judicata як складової принципу правової визначеності (з урахуванням особливостей res judicata у континентальній та англо-саксонській системах), а також аналіз застосування res judicata у рішеннях як міжнародних, так і вітчизняних судів; виокремлення окремих проблем і викликів res judicata в Україні і перспектив їхнього вдосконалення.

У цьому дослідженні *об'єктом* є правова категорія res judicata як інституційне явище, що функціонує в різних правових системах і впливає на забезпечення принципу правової визначеності, остаточності судових рішень та ефективності правосуддя в цілому.

Предметом дослідження є змістовне наповнення, функції та особливості реалізації принципу res judicata, а також його застосування у практиці міжнародних і національних судів, включно з українською правовою системою.

З огляду на вищенаведене, основними *завданнями* цього дослідження є: визначити взаємозв'язок принципу res judicata з принципом правової визначеності; проаналізувати концептуальні підходи до принципу res judicata в континентальній та англо-саксонській (загальній) системах; з'ясувати особливості застосування res judicata в рішеннях міжнародних судів (зокрема, але не виключно, в рішеннях Європейського суду з прав людини), українських судів загальної юрисдикції, а також Верховного Суду; сформулювати думку про проблеми і виклики реалізації res judicata в Україні, і виокремити потенційні шляхи їх подолання; удосконалити розуміння принципу res judicata та його ролі як складової принципу правової

визначеності. Саме визначення взаємозв'язку принципу *res judicata* з принципом правової визначеності є фундаментальним завданням цього дослідження, оскільки саме через цю взаємодію проявляється його системна роль у нормозастуванні.

Res judicata забезпечує остаточність судових процесів, а отже – стабільність і передбачуваність правових наслідків, що є ключовими елементами правової визначеності. Без усвідомлення цього зв'язку важко повноцінно оцінити місце *res judicata* у структурі загальних правових принципів і його вплив на ефективність судочинства.

Аналіз концептуальних підходів у різних правових сім'ях (континентальній та загальній) дозволяє виявити розбіжності й спільні риси в трактуванні *res judicata*, що є важливим для правових систем, які перебувають у процесі розвитку або реформування.

Дослідження практики міжнародних і національних судів, зокрема Європейського Суду з прав людини, Верховного Суду та судів загальної юрисдикції України, є важливим для виявлення реальних проблем у застосуванні принципу *res judicata*. На основі цього аналізу можна виявити виклики нормозастосування в Україні, серед яких – різночитання в судовій практиці та відсутність сталого підходу. У свою чергу, це дозволяє обґрунтувати практичні рекомендації щодо усунення цих проблем, що є фінальною метою дослідження: удосконалення розуміння та ефективності дії принципу *res judicata* в реаліях української правової системи.

Для досягнення зазначених завдань у дослідженні застосовано наступні методи: антропологічний, аксіологічний, аналітичний, системно-структурний і порівняльний. Антропологічний метод дав змогу розглянути *res judicata* крізь призму захисту прав людини, зокрема, права на справедливий суд. Аксіологічний метод акцентує увагу на ціннісному аспекті *res judicata* як гарантії остаточності судового рішення, що захищає гідність і довіру до судової системи. Аналітичний та системно-структурний методи застосовано для розкриття змісту *res judicata* в

контексті правової визначеності як складової верховенства права та для розуміння цього принципу крізь позиції, сформульовані у судовій практиці. За допомогою порівняльного методу досліджено концепції тлумачення *res judicata* в країнах континентального та загального права.

РОЗДІЛ 1

Поняття *res judicata* як складової принципу правової визначеності

Для того, аби досягнути комплексності та основні засади *res judicata*, у першу чергу, необхідно проаналізувати його як складову принципу правової визначеності – явища, що виступає основою формування будь-якої законодавчої бази і нормотворчої діяльності. Принцип правової визначеності є складним і, беззаперечно, одним із найважливіших в системі інших елементів верховенства права як загального людського феномену; і саме *res judicata*, у свою чергу, виступає у ролі своєрідної гарантії дотримання правової визначеності зі сторони правосуддя і судового захисту кожної особи. Так, саме теоретичному аналізу *res judicata* як складової принципу правової визначеності буде присвячено 1 Розділ цієї роботи, оскільки, як вже зазначалося на самому початку, такий аналіз є вихідною точкою для розуміння самого принципу *res judicata*.

1.1 Співвідношення *res judicata* та принципу правової визначеності

Ще у 2011 році, досліджуючи питання верховенства права, Європейська комісія за демократію через право (далі – «**Венеціанська комісія**» або «**Комісія**») приділила особливу увагу значенню правової визначеності [2, с. 29]. У своїх висновках Комісія наголосила, що цей принцип є ключовим для зміцнення довіри до судової системи та забезпечення верховенства права. Для досягнення цієї мети Комісія визначила такі зобов'язання держави: і) забезпечити вільний і зручний доступ до тексту законів; ii) дотримуватися ухвалених законів і застосовувати їх послідовно та передбачувано [2, с. 29].

Таким чином, безсумнівно, правова визначеність є фундаментальним явищем. Принцип правової визначеності складається з багатьох елементів, що знаходяться у безперервній взаємодії один з одним і мають одну спільну мету: створити систему, що забезпечить стабільність і гармонійне функціонування правової держави. Саме до таких елементів, зокрема, належать: і) доступність законодавства; ii) доступність судових рішень; iii) сталість і послідовність

правових актів; iv) сталість та послідовність приписів права; v) концепція легітимних очікувань; vi) неможливість зворотної сили закону; vii) принципи nullum crimen sine lege та nullum poena sine lege; viii) принцип res judicata [3, с. 3] – який і є безпосереднім об'єктом цього дослідження.

Відповідно до вітчизняної правової доктрини, правова визначеність також охоплює не тільки ясність, чіткість, несуперечливість законів та інших нормативних актів, а й: i) послідовне й безстороннє застосування приписів права, тобто забезпечення узгодженості нормозастосовчої, передусім судової, практики; ii) дотримання принципу res judicata, що означає: остаточних судових рішень не слід переглядати, окрім чітко встановлених законом випадків, обумовлених винятковими обставинами; iii) обов'язковість судових рішень та їх неухильна виконуваність [4, с. 37].

Комісією у своєму чек-листі з верховенства права були сформульовані елементи правової визначеності і, зокрема, окремий підрозділ було присвячено саме принципу res judicata і його оцінці: щоб оцінити рівень дотримання принципу res judicata у правовій системі, необхідно розглянути кілька основних аспектів [3, с. 28]:

i. *Чи забезпечено дотримання принципу ne bis in idem (заборона подвійного переслідування)?*

Так, сам принцип non bis in idem закріплений у статті 4 Протоколу № 7 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – «ЄКПЛ», «**Конвенція**») [5]: «Нікого не може бути вдруге притягнуто до суду або покарано в порядку кримінального провадження під юрисдикцією однієї і тієї самої держави за правопорушення, за яке його вже було остаточно виправдано або засуджено відповідно до закону та кримінальної процедури цієї держави». Як зрозуміло з самого формулювання статті, це є особливо важливо (але, звичайно, не виключно) для засад кримінального права, зокрема, щоб уникнути суперечливості між судовими рішеннями та зловживаннями у судовому процесі.

ii. Чи можуть остаточні судові рішення бути переглянуті; і iii) якщо так, то за яких умов?

За висновками Комісії, *res judicata* означає, що після винесення остаточного рішення, подальші апеляції неможливі; остаточні судові рішення повинні поважатися, за винятком випадків, коли існують вагомі підстави для їх перегляду [3, с. 28].

Такий елемент, як остаточність у контексті судового рішення, є надважливим для розуміння *res judicata*; так, відповідно до висновків українських науковців, остаточність формує окремий зміст правової визначеності, зокрема за допомогою таких елементів: *res judicata* передбачає, що рішення, які набрали законної сили, не можуть бути переглянуті повторно, ані за ініціативою сторін, ані з боку органів, спеціально уповноважених на представництво інтересів держави та суспільства; розбіжності в поглядах на справу самі по собі не можуть бути підставою для перегляду, і винятки можливі лише в цілях виправлення судових помилок або інших неправомірних дій у процесі здійснення правосуддя [6, с. 11].

Отже, співвідношення принципу *res judicata* та принципу правової визначеності фактично можна охарактеризувати так: правова визначеність є складовою верховенства права, тоді як *res judicata* є елементом правової визначеності; разом з тим, дотримання принципу *res judicata* також передбачає надання відповідей на конкретні питання, беручи до уваги багатоаспектні завдання судочинства, зокрема передбачуваність нормозастосування, узгодженість судової практики та необхідність ефективного виконання судових рішень.

У цьому контексті *res judicata* виступає як гарантія того, що судові рішення мають обов'язковий характер, водночас залишаючи простір для їх перегляду лише у виняткових та чітко регламентованих випадках, що узгоджується із загальними засадами верховенства права.

1.2 Історичні витoki та еволюція принципу *res judicata*

Принцип *res judicata* має глибоке історичне коріння і буквально означає «вирішена справа», що походить від латинського виразу *res judicata pro veritate accipitur* («вирішена справа вважається істиною») [7, с. 220]. Спочатку цей принцип ґрунтувався на двох ключових правових максимах: i) *interest reipublicae ut sit finis litium* – в інтересах правосуддя, щоб судові провадження мали завершення; ii) *nemo debet bis vexari pro una et eadem causa* – ніхто не повинен двічі звертатися до суду в одній і тій самій справі [7, с. 220]. Цей підхід значною мірою відображає концепцію *exceptio rei judicatae* («заперечення проти винесеного рішення») у римському праві [8, с. 299], і його основна мета – забезпечити остаточність судових рішень та уникнути повторного розгляду судами спорів [8, с. 299], які можуть дестабілізувати правову систему.

У римському праві сторона могла посилатися на *exceptio rei judicatae*, тобто на вже ухвалене рішення, у подальшому судовому процесі між тими ж учасниками щодо того самого правового питання [9, с. 17]. Ця концепція була прийнята англійською судовою практикою та згодом стала основою для американських принципів поглинання та заборони (*merger and bar principles*) [9, с. 17].

У посткласичний період розвитку римського права, особливо за часів імператора Юстиніана, спостерігалися суперечливі тенденції в цивільному процесі [10, с. 188]. З одного боку, посилювалися елементи, що забезпечували правову визначеність: встановлювалася чітка ієрархія судових інстанцій із максимальною триступеневою системою розгляду справ; вводилася спеціальна підсудність для справ із великою сумою позову, рішення в яких не підлягали апеляції, але могли бути скасовані тим же судом [10, с. 188]. Після трьох років преклюзивний ефект рішення втрачав силу, що дозволяло повторний розгляд справи залежно від характеру первинного рішення; також стало можливим ухвалення кількох рішень у межах одного судового процесу, кожне з яких могло бути оскаржене [10, с. 188].

Як зазначається у науковій літературі, поняття «правова визначеність» спочатку взагалі виникло в контексті інституту судового рішення та використовувалося для позначення законної сили та остаточності судових рішень [10, с. 188-189]. Розвиненість інституту законної сили судового рішення, разом з іншими елементами, забезпечувала правову визначеність правовідносин, що дозволило римським юристам створити правову систему, яка стала загальноновизнаною догмою та універсальною конструкцією правових інститутів і норм [10, с. 189]. Таким чином, засади, які характеризують із *res judicata*, на думку дослідників, можна вважати передумовою для подальшого розвитку та формування принципу правової визначеності в нормозастосуванні [10, с. 189].

Разом з тим, інший елемент принципу *res judicata* – естопель стосовно встановлених обставин (*collateral estoppel*) – походить із середньовічного германського права [9, с. 17]. Ця концепція ґрунтувалася на принципі, що рішення, ухвалене в межах попереднього позову, мало обов'язкову силу при розгляді нового позову, навіть якщо предмет спору відрізнявся [9, с. 17]. Остаточність першого позову визначалася твердженнями сторін, що означало позбавлення їх можливості висувати нові аргументи щодо тих самих фактів у майбутніх справах [9, с. 17].

Разом із принципами поглинання та заборони (*merger and bar principles*), *collateral estoppel* формує концепцію *res judicata* у широкому значенні, і така подвійна природа цього принципу є загальноновизнаною в сучасній правовій практиці [9, с. 17]. Якщо спір (*cause of action*) вже був вирішений на користь позивача, предмет спору вважається поглинутим рішенням суду; якщо ж рішення було винесене на користь відповідача, позивач втрачає право повторного звернення з тим самим позовом [9, с. 17].

При цьому дія принципу поглинання та заборони поширюється не лише на питання, які безпосередньо розглядалися в судовому процесі (*matters actually litigated*), але й на ті, що могли бути предметом розгляду (*matters which might have been litigated*); ця доктрина також відома під назвою *claim preclusion* (преклюзивність у контексті всього позову) або технічне *res judicata* [9, с. 17].

Доктрини, описані вище, базуються на спільних засадах остаточності судових рішень [9, с. 18], та, по суті, забезпечують стабільність правової системи та захист від повторного розгляду спорів; з огляду на це, природним в доктрині визнається їхній взаємозв'язок, оскільки вони перетинаються та частково накладаються одна на одну в процесі свого розвитку [9, с. 18], формуючи єдиний механізм правової визначеності.

Історичний аналіз дозволяє зробити низку важливих висновків щодо становлення та еволюції принципу *res judicata*, а також його фундаментального зв'язку з розумінням правової визначеності. Уже в римському праві цей принцип виконував функцію стабілізації правовідносин шляхом припинення подальших спорів, які вже отримали своє судове вирішення. Концепції *exceptio rei judicatae*, *collateral estoppel*, а також принципи *interest reipublicae ut sit finis litium* і *nemo debet bis vexari pro una et eadem causa* стали основоположними у формуванні універсального процесуального стандарту, що визнається в усіх сучасних правових системах.

Особливого значення набуває те, що правова визначеність як самостійна правова концепція вперше була сформульована саме в контексті *res judicata*, зокрема, через ідею остаточності судового рішення, яке не може бути переглянуте чи повторно оскаржене, за відсутності виняткових підстав; *res judicata* виступає відправним механізмом формування правової визначеності як загального принципу, що в процесі розвитку наукової думки став визначатися складовою верховенства права. Його еволюція від давньоримських практик до сучасного міжнародного застосування демонструє послідовний розвиток ідеї, що остаточне судове рішення має не лише юридичну силу, а й фактично створює нову правову – остаточну і вирішену – реальність, яка не підлягає сумніву.

У сучасному контексті країн континентального права *res judicata* трактується як принцип остаточного судового рішення, що детально буде описано в Розділах 2-3 цієї роботи.

1.3 Наукознавчі підходи до розуміння принципу *res judicata*

Аби розуміти глибинний сенс принципу *res judicata*, у цьому підрозділі пропонується зосередитися на аналізі як класично-теоретичних знань щодо *res judicata*, так і на певних практичних прикладах, що значно розширюють суть принципу *res judicata*, зокрема: i) *res judicata* рішення міжнародного комерційного арбітражу та ii) *res judicata* рішення іноземного суду. Лише аналізуючи різні контексти імплементації *res judicata*, можна оцінити значення цього принципу як одного з механізмів забезпечення правової визначеності.

1.3.1 Класичні підходи до розуміння принципу *res judicata*

Варто зазначити, що важливість принципу *res judicata* визнавалася навіть у радянські часи [11, с. 76]. Так, науковці того періоду, зокрема М. Гурвич, визначали поняття «стабільність правового рішення» як ключовий аспект остаточності судових рішень [11, с. 76]. На думку вченого, така стабільність забезпечується двома фундаментальними заборонами: а) неможливістю перегляду судового рішення після набуття ним законної сили; б) заборонаю повторного розгляду справи, що могло б призвести до скасування або зміни вже ухваленого рішення [11, с. 76].

Цікавою особливістю принципу *res judicata* є розмежування його на негативний та позитивний ефекти, що глибоко розглядається в зарубіжній правовій літературі і описується вітчизняними науковцями.

i. Негативний ефект res judicata

Негативний ефект полягає у забороні сторонам подавати повторні, тотожні позови після ухвалення остаточного судового рішення у справі [7, с. 220]. При цьому, встановлення тотожності позовів відбувається за трискладовим тестом – який вважають класичним і який включає: i) тотожність предмета позову (об'єкта спору); ii) тотожність підстав позову (юридичних фактів, що є підґрунтям вимог); iii) тотожність сторін провадження [7, с. 220]. Цей ефект виступає мінімальним

стандартом *res judicata*, що діє у всіх правових системах та забезпечує стабільність судових рішень [7, с. 220].

У національній доктрині, наприклад, цивільного процесу він відображений через принцип виключності судового рішення, що є складовою його законної сили [7, с. 220], і означає неможливість повторного звернення до суду з тотожним позовом, де вказаний той самий предмет, ті самі підстави та сторони [12, с. 192].

Так, відповідно до пункту 2 частини 2 статті 44 Цивільно-процесуального кодексу України (далі – «ЦПК»), залежно від конкретних обставин суд може визнати зловживанням процесуальними правами дії, що суперечать завданню цивільного судочинства, зокрема подання декількох позовів до одного й того самого відповідача (відповідачів) з тим самим предметом та з тих самих підстав, або подання декількох позовів з аналогічним предметом і з аналогічних підстав, або вчинення інших дій, метою яких є маніпуляція автоматизованим розподілом справ між суддями [13].

Отже, невиконання принципу виключності в українському національному праві прямо розглядається як зловживання процесуальними правами – що підкреслює важливість доктрини *res judicata*, і, зокрема, її негативного ефекту, який унеможлиблює повторне подання тотожних позовів між тими самими сторонами, з тим самим предметом і на тих самих підставах.

ii. Позитивний ефект res judicata

Позитивний ефект ґрунтується на принципі остаточності та обов'язковості судового рішення, що означає: і) обставини, встановлені судом у першій справі, не потребують повторного доведення у нових судових процесах між тими ж сторонами; ii) сторони можуть посилатися на правові висновки, що вже були сформульовані в попередньому рішенні, у подальших провадженнях [7, с. 220].

Цей ефект є ключовим для забезпечення правової визначеності, оскільки дозволяє уникнути повторного доказування встановлених фактів та підтримує

сталість судових рішень [7, с. 220]. У вітчизняному розумінні позитивний ефект *res judicata* співвідноситься з поняттям преюдиціальності, що означає обов'язковість встановлених судом фактів у наступних справах [7, с. 220]. Так, наприклад, рішення Конституційного Суду України (далі – «КСУ») мають преюдиціальний характер [14, с. 123]; стаття 151-2 Конституції України передбачає, що рішення та висновки, ухвалені Конституційним Судом України, є обов'язковими, остаточними і не можуть бути оскаржені [1].

Аналогічні положення містяться і у частині 5 статті 88 Закону України «Про Конституційний Суд України», де також визначається, що рішення чи висновок КСУ є остаточним і не може бути оскарженим, а у спеціальних вимогах до рішення КСУ зазначено, що резолютивна частина рішення КСУ має містити застереження, що рішення КСУ є обов'язковим, остаточним та таким, що не може бути оскаржено [15].

І вже в цій частині можна одразу наголосити, що рішення КСУ і їх значення у дечому стають фундаментальними як для розуміння загальної концепції, так і для виявлення певних проблем щодо принципу *res judicata*; остаточність рішень КСУ і висновки, сформовані щодо неконституційності певного акта, є підставою для виникнення тривалої юридичної дискусії – як серед звичайних науковців, так і серед суддів (що детальніше буде адресовано у Розділі 3 цього дослідження).

Повертаючись до доктрини, то у науковій літературі додатково виокремлюють два підходи до розуміння *res judicata*: і) вузьке трактування – зводиться виключно до негативного ефекту, який забороняє повторний розгляд тотожних справ; ii) широке трактування – охоплює обидва ефекти, визнаючи як заборону повторного судового розгляду, так і обов'язковість раніше встановлених фактів у подальших процесах [7, с. 220].

Отже, негативний ефект *res judicata* спрямований на унеможливлення повторного розгляду тотожних справ, тоді як позитивний ефект гарантує, що встановлені у рішенні факти мають юридичну силу в подальших судових процесах

– саме це розмежування дозволяє краще зрозуміти функціональну роль цього принципу в сучасній правовій системі [7, с. 220].

Проаналізовані класичні підходи до принципу *res judicata* дозволяють зробити кілька важливих узагальнень щодо його місця в національному та міжнародному праві. Насамперед, вже в радянській та пострадянській юридичній думці визнавалась ключова роль принципу остаточності судових рішень як фундаментального елементу стабільності правової системи. Цей підхід зберігається й у сучасній правовій доктрині, де *res judicata* тлумачиться як гарантія незмінності судового рішення, що набуло законної сили.

Сутність принципу розкривається через дві функціональні площини – негативний та позитивний ефекти. Негативний ефект полягає в забороні повторного розгляду тотожних справ, що забезпечує економію судових ресурсів, стабільність правовідносин та захист сторін від зловживання процесуальними правами. Позитивний ефект, у свою чергу, фіксує преюдиціальну силу встановлених судом фактів, яка забезпечує наступність та узгодженість судової практики.

Таке двоєдине розуміння *res judicata* є особливо актуальним у системах, де важливо зберігати баланс між доступом до правосуддя та кінцевістю судового спору. Зокрема, українська правова система, визнаючи обов'язковість судових рішень, прямо втілює ці положення на рівні Конституції та спеціального законодавства.

1.3.2 *Res judicata* рішення міжнародного комерційного арбітражу

Принцип *res judicata*, який традиційно асоціюється із судовою владою, має значно ширший спектр застосування і відіграє важливу роль не лише в судових процесах, а й в інших правових механізмах врегулювання спорів, таких як, наприклад, міжнародному арбітражі. Основна функція *res judicata* – унеможливлення повторного розгляду вже вирішених питань – знаходить своє відображення не лише в класичному правосудді у межах судового розгляду (якщо,

наприклад, говорити про остаточність рішень Європейського суду з прав людини, КСУ або Верховного Суду), але й фундаментальних принципах арбітражних проваджень.

У міжнародному арбітражі принцип *res judicata* виконує не лише формальну, а й системоутворюючу функцію, оскільки гарантує, що арбітражне рішення є остаточним і обов'язковим, що так само створює довіру до арбітражу, як і до національного суду, як до повноцінного механізму вирішення спорів та забезпечує правову визначеність для сторін, які, обираючи арбітраж, очікують остаточного розв'язання конфлікту. Саме елементи остаточності арбітражних рішень сприяють ефективному виконанню арбітражних рішень на міжнародному рівні.

Застосування *res judicata* має нормативне підґрунтя в основоположних міжнародних актах. Зокрема, у статті 35 Типового закону ЮНСІТРАЛІ прямо зазначено, що арбітражне рішення є остаточним та підлягає виконанню відповідно до процедур, встановлених законом [16]. У свою чергу, Нью-Йоркська конвенція 1958 року, яка по праву є одним з головних міжнародних інструментів у сфері міжнародного арбітражу, у статті 3 також передбачає обов'язковість рішень та обмежені підстави для відмови у їх визнанні й виконанні [17]. Відтак, цей принцип остаточності визнається не лише доктринально, але й закріплений на рівні міжнародного права.

В українському законодавстві *res judicata* у сфері міжнародного арбітражу на території України реалізується через норми Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж». Так, стаття 32 Закону передбачає припинення арбітражного розгляду шляхом винесення остаточного арбітражного рішення або постанови третейського суду, що набуває обов'язкової сили для сторін [18]. Такий підхід гармонізує національну правову систему з міжнародною практикою, сприяючи її глобальній інтеграції.

Отже, принцип *res judicata* у міжнародному арбітражі застосовується не лише до судових рішень, але й до арбітражних рішень, що були винесені різними

арбітражними трибуналами [19]. Загалом арбітражні трибунали мають визначати *res judicata*-ефект попередніх судових рішень, проте аналогічні питання можуть виникати й щодо рішень, винесених різними арбітражними інституціями [19]. Оскільки тлумачення принципу *res judicata* відрізняється залежно від держави, міжнародні комерційні арбітражні трибунали можуть застосовувати різні національні правові системи для вирішення пов'язаних із цим питань [19].

У даному випадку треба розуміти основні характеристики міжнародного (комерційного) арбітражу, зокрема те, що право, що регулює арбітражне провадження (*lex arbitri*), може бути (і зазвичай є) відмінним від того права, що регулює саму суть спору (*ex contractus*) [20]. Це розмежування має важливе значення, адже *lex arbitri* регулює процесуальні аспекти, включно з дотриманням принципів *res judicata*, юрисдикційними питаннями, підставами для скасування або відмови у визнанні арбітражного рішення тощо. Тому при розгляді дії *res judicata* арбітраж може спиратись на норми місцевого законодавства або процесуальні положення тієї держави, де проходить арбітражний розгляд. Водночас, тлумачення матеріального змісту спору та його впливу на повторний розгляд може відбуватись із погляду зовсім іншого правового регулювання.

Це створює ситуацію, коли визначення *res judicata* у міжнародному арбітражі може залежати від кількох факторів, зокрема, місця ухвалення попереднього арбітражного рішення або матеріального права, що застосовується до спору [19].

i. Застосування права місця винесення попереднього арбітражного рішення

Деякі арбітражні трибунали при вирішенні питання *res judicata* посилаються на право країни, в якій було ухвалене попереднє арбітражне рішення.

Зокрема, закордонні юристи як приклад наводять справу, розглянуту Міжнародною торговою палатою у 1994 році, де арбітр застосував право держави, де було винесено попереднє арбітражне рішення [19]. У цій справі йшлося про тристоронній контракт на створення промислового підприємства в Ірані, підпорядкований англійському праву [19]. Два з учасників контракту гарантували

банківські кредити для компанії. Перший арбітраж, що проходив у Швейцарії за позовом іранської сторони, завершився зобов'язанням двох інших учасників контракту виплатити відсотки за гарантією [19]. Після цього іранський громадянин ініціював другий арбітраж, але вже лише проти одного з двох інших учасників, вимагаючи повернення основної суми гарантії. Арбітр застосував швейцарське право для визначення питання *res judicata* [19].

Такий підхід, коли арбітражні трибунали посилаються на право країни, де було ухвалене попереднє арбітражне рішення, підкреслює гнучкість арбітражного процесу та прагнення враховувати національні правові системи для визначення меж *res judicata*. Це дозволяє арбітрам адаптувати рішення до конкретних обставин справи, зважаючи на правові норми, що діяли під час попереднього провадження.

ii. Застосування матеріального права, що регулює спір

Інший підхід полягає у застосуванні матеріального права, що регулює основний спір [19]. Деякі арбітражні трибунали виходять з того, що питання *res judicata* є не процесуальним, а матеріально-правовим, і тому воно має визначатися відповідно до права, що регулює сам договір або спірні відносини [19].

Відповідно до Рекомендації Асоціації міжнародного права щодо доктрини *res judicata*, рішення міжнародного комерційного арбітражу повинні мати остаточний та преюдиційний ефект для подальших арбітражних проваджень [21] – однак, остаточність арбітражного рішення, як було описано вище, визнається як фундаментальний принцип арбітражного розгляду і зазвичай враховується національним законодавством, а вже преюдиціальність фактів, встановлених в арбітражному рішенні, є більш дискусійним питанням.

Так, наприклад, відповідно до частини 8 статті 82 Цивільно-процесуального кодексу України, обставини, встановлені рішенням третейського суду або міжнародного комерційного арбітражу, підлягають доказуванню в загальному порядку при розгляді справи судом – а отже, саме по собі рішення міжнародного

комерційного арбітражу немає преюдиціального характеру з точки зору українського процесуального законодавства [13].

Окрім цього, рішення міжнародного комерційного арбітражу хоч і є остаточним, воно підлягає визнанню і виконанню відповідно до процесуального законодавства кожної держави окремо. В Україні, наприклад, ця процедура також регулюється ЦПК. Так, відповідно до частини 1 статті 474 ЦПК, рішення міжнародного комерційного арбітражу (якщо його місце знаходиться за межами України), незалежно від того, в якій країні воно було винесено, визнається та виконується в Україні, якщо їх визнання та виконання передбачено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, або за принципом взаємності [13]. Останній презюмується: відповідно до частини 2 цієї ж статті, у разі якщо визнання та виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу залежить від принципу взаємності, вважається, що він існує, оскільки не доведено інше [13].

Підстави для незадоволення судом заяви про визнання і виконання арбітражного рішення виключні і передбачені статтею 478 ЦПК: і) за заявою сторони, проти якої спрямоване рішення, якщо вона доведе, що: одна із сторін була недієздатною або арбітражна угода є недійсною; сторона не була належним чином сповіщена або не мала можливості подати пояснення; рішення винесене щодо спору, який не підпадає під арбітражну угоду, або містить положення, що виходять за її межі; склад арбітражу чи процедура не відповідали угоді сторін або законодавству місця арбітражу; рішення не набуло обов'язкової сили, було скасоване чи його виконання зупинене судом відповідної держави або ii) за ініціативою суду, якщо: спір не підлягає вирішенню в міжнародному комерційному арбітражі; виконання рішення суперечить публічному порядку України [13].

В цьому контексті варто зробити висновок, що арбітражне рішення за замовчуванням хоча і вважається остаточним відповідно до основоположних принципів арбітражного розгляду, воно не набуває преюдиціального характеру (тобто відсутній позитивний ефект *res judicata* у вітчизняному розумінні); і

примусовому виконанню рішення міжнародного комерційного арбітражу підлягає лише у тому разі, коли національний суд його визнає і надасть прямий дозвіл, проаналізувавши різні аспекти арбітражного рішення відповідно до встановлених процесуальних вимог.

У контексті двох доктринальних підходів до розуміння принципу *res judicata* – вузького та широкого, про які було зазначено в підрозділі цього дослідження вище, – рішення міжнародного комерційного арбітражу зазвичай трактується саме у вузькому сенсі. Це означає, що таким рішенням визнається лише негативний ефект *res judicata*, тобто заборона повторного розгляду спору між тими ж сторонами, з того самого предмета та на тих самих підставах.

Таким чином, можна стверджувати, що остаточність арбітражного рішення виконує функцію «щита» від повторного судового чи арбітражного провадження щодо ідентичної справи, забезпечуючи стабільність правовідносин.

1.3.3 *Res judicata* рішення іноземного суду

Дещо схожа ситуація виникає і з принципом *res judicata* відносно рішень іноземного суду. Якщо розбирати на прикладі України, то стаття 462 ЦПК по суті дублює положення щодо визнання арбітражних рішень: рішення іноземного суду (суду іноземної держави, інших юрисдикційних органів іноземних держав, до компетенції яких належить розгляд цивільних справ) визнаються та виконуються в Україні, якщо їх визнання та виконання передбачено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, або за принципом взаємності [13].

У цьому випадку принцип взаємності аналогічно презюмується – це передбачено частиною 2 цієї ж статті. Тут варто наголосити, що 1 вересня 2023 року для України набула чинності Гаазька конвенція про визнання та виконання іноземних судових рішень у цивільних або комерційних справах, укладена 2 липня 2019 року [22]. Цей універсальний багатосторонній договір встановлює загальні правила для держав-учасниць щодо взаємного визнання та виконання судових

рішень у цивільних і комерційних справах, що, у свою чергу, створює додаткову гарантію щодо визнання і виконання рішень іноземних судів [22].

Підставами для відмови судом у наданні дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду в частині 2 статті 468 ЦПК є наступні: i) рішення іноземного суду ще не набрало законної сили за законодавством держави, де воно постановлено; ii) сторона не мала можливості взяти участь у процесі через неналежне або несвоєчасне повідомлення; iii) справа належить виключно до компетенції судів або органів України; iv) в Україні вже є чинне рішення суду у спорі між тими ж сторонами, з того самого предмета та на тих самих підставах, або у провадженні суду України є аналогічна справа, розпочата раніше; v) пропущено строк пред'явлення рішення до примусового виконання; vi) спір не підлягає судовому розгляду; vii) виконання рішення загрожує інтересам України; viii) в Україні вже визнано та надано дозвіл на виконання аналогічного рішення іноземного суду [13].

У частині 2 статті 468 ЦПК України поняття *res judicata* проявляється щонайменше у двох пунктах: як ключовий інструмент правової визначеності та недопущення повторного розгляду одних і тих самих спорів.

По-перше, прямо передбачено, що іноземне судове рішення може бути визнане в Україні лише за умови, що воно вже набрало законної сили у відповідній державі. Це означає, що воно має характер *res judicata*, тобто є остаточним і не підлягає оскарженню; така вимога покликана гарантувати, що в українську правову систему не інтегруються неповні або тимчасові рішення, які ще можуть бути змінені чи скасовані в юрисдикції їх походження.

По-друге, законодавцем також втілено класичний негативний ефект принципу *res judicata* – заборону повторного розгляду справи. Український суд відмовить у визнанні іноземного рішення, якщо в Україні вже існує чинне рішення між тими самими сторонами, з того ж предмета і на тих самих підставах, або якщо така справа вже перебуває у провадженні українського суду. Це положення

спрямоване на запобігання дублюванню процесів та зловживанню правом на судовий захист, а також на захист стабільності судових рішень і збереження ресурсів судової системи.

Отже, маємо схожу ситуацію, як і з питанням *res judicata* щодо рішення міжнародного комерційного арбітражу; само по собі рішення іноземного суду не буде мати фактичної сили остаточності на території іншої держави без додаткового визнання і надання дозволу на виконання національним судом: разом з тим, в загальному комплексі, подібний механізм значно розширює значення принципу *res judicata*, оскільки окреслює не лише важливість остаточності рішень національних судів, але й враховує як іноземні суди, так і альтернативні способи вирішення спорів.

* * *

Розділ 1 цього дослідження було присвячено теоретичним засадам принципу *res judicata*, а саме: i) проаналізовано співвідношення принципу *res judicata* та принципу правової визначеності, визначено основні його характеристики та питання, на які варто дати відповідь при оцінці; ii) розглянуто історичні витoki принципу *res judicata*, його основне коріння і підґрунтя, що переважно походить з римського права, трансформуючись у сучасне наукове і практичне розуміння; iii) визначено наукознавчі підходи до розуміння принципу *res judicata*, виокремлено позитивний і негативний ефекти принципу *res judicata*, а також проведено аналіз адаптації цього принципу на прикладах визнання і виконання рішень міжнародного арбітражу та іноземного суду.

Наведений вище правовий аналіз свідчить, що принцип *res judicata* відіграє роль важливого механізму розвитку і забезпечення принципу правової визначеності, що робить *res judicata* одним із найголовніших елементів концепції верховенства права загалом. Фактично можна стверджувати, що принцип *res judicata* є не лише процесуальним інструментом, який гарантує остаточність судових рішень, а й фундаментальною правовою категорією, що сприяє

стабільності правопорядку та ефективності нормозастосування; значення принципу *res judicata* – і це очевидно – виходить за межі національних судових систем, охоплюючи рішення міжнародних судів (про що детальніше буде зазначено у Розділі 2 цього дослідження) і транскордонне визнання рішень, підтверджуючи його універсальний характер.

РОЗДІЛ 2

Принцип *res judicata* в міжнародній практиці

У Розділі 2 цього дослідження буде розглянуто особливості застосування принципу *res judicata* в міжнародній практиці. Зокрема, буде проведено порівняльний аналіз його використання в країнах континентальної та загальної правових сімей (підрозділ 2.1), досліджено судову практику Європейського суду з прав людини щодо цього принципу (підрозділ 2.2), а також розглянуто його значення в рішеннях Європейського Суду Справедливості (підрозділ 2.3). Окрему увагу буде приділено рішенням міжнародних судів щодо інтерпретації принципу *res judicata* (підрозділ 2.4).

Саме завдяки комплексному аналізу міжнародної практики можна простежити особливості тлумачення та застосування цього принципу в різних юрисдикціях, що сприятиме глибшому розумінню його ролі як складової правової визначеності.

2.1 Порівняльний аналіз застосування *res judicata* у країнах континентального та загального права

Так, у процесі проведення аналізу застосування *res judicata* у країнах континентального та загального права доцільно погодитися з виокремленням двох основних критеріїв: і) конкретні межі *res judicata*; ii) встановлення зв'язку *res judicata* з процесуальним та матеріальним правом.

2.1.1 *Res judicata* у країнах континентального права

Досліджуючи питання порівняння *res judicata* у країнах континентального права, К. Пільков загалом відзначає, що навіть у традиційних романських і германських правових системах спостерігається значна варіативність у розумінні сутності та природи цього феномену – такі відмінності стосуються, зокрема, питання про те, чи належить *res judicata* до процесуального чи матеріального права; чи перешкоджає *res judicata* повторному розгляду тотожного спору або ж

обумовлює відмову в задоволенні нового, але ідентичного позову; чи є цей принцип складовою публічного порядку, що вимагає його застосування судом з власної ініціативи [23, с. 235]. Разом з тим, також відсутній єдиний підхід щодо того, які частини судового рішення охоплюються дією *res judicata*, чи поширюється *res judicata* на преюдиційні правила та чи може набути чинності *res judicata* у рішеннях, ухвалених із процесуальних питань [23, с. 235].

Причини таких розбіжностей у тлумаченні та застосуванні принципу *res judicata* у межах континентальних правових систем можуть пояснюватися тим, що системи формувалися на базі різних інтерпретацій римського права, які було проаналізовано у Розділі 1 цього дослідження. Згодом, відповідно до аналізу правової доктрини, ці відмінності трансформувалися в різні конструкції щодо того, як саме *res judicata* впливає на подальше провадження: чи блокує воно лише нові ідентичні позови, чи й зобов'язує суд сприймати певні правові чи фактичні висновки як преюдиційні [23, с. 235].

i. Конкретні межі res judicata

Загально визнано, що в юрисдикціях континентального права концепція *res judicata* має значно вузку сферу застосування. Це, зокрема, відображено у Французькому цивільному кодексі (стаття 1351), який встановлює суворий критерій потрібної тотожності для застосування цього принципу [24; 25, с. 165-166]: *«Авторитет res judicata поширюється лише на те, що було предметом судового рішення. Необхідно, щоб предмет позову був тим самим, щоб позов ґрунтувався на тих самих правових підставах і щоб він розглядався між тими самими сторонами, які діють в однаковому процесуальному статусі.»* Такий жорсткий підхід суттєво обмежує сферу застосування *res judicata*, гарантуючи, що повторний розгляд спору виключається лише за умови дотримання всіх трьох критеріїв.

Разом з тим, важливість суворих критеріїв у континентальному праві пояснюється не лише прагненням до правової визначеності та стабільності судових

рішень, але й гарантією незалежності суду та суддів: можна стверджувати, що суворість застосування принципу *res judicata* пов'язана з необхідністю забезпечити баланс між остаточністю судового рішення та правом на судовий захист. Оскільки суддя має право відступити від правових позицій вищих судових інстанцій або попередніх рішень, це обґрунтовує більш жорсткий підхід до визначення тотожності спору. З іншого боку, це не виключає, що суддя повинен мати належні підстави для такого відступу, що виправдовують зміну попередньої позиції.

Принцип *res judicata* у правових системах континентальної традиції, за загальним визнанням дослідників і як було проаналізовано у Розділі 1 цього дослідження, включає два ключові аспекти: і) обов'язковість судового рішення для сторін провадження (позитивний аспект) та ii) заборону повторного розгляду вирішеної справи (негативний аспект).

Щоб судове рішення набуло значення *res judicata*, воно має бути остаточним (*définitif*), тобто вирішувати конкретне питання у спорі [23, с. 236]. Німецьке право, наприклад, визнає три види судових рішень: *Urteile* (судові рішення), *Beschlüsse* (ухвали) та *Verfügungen* (процесуальні розпорядження); однак лише *Urteile* та *Beschlüsse* можуть мати силу *res judicata* [26, с. 5]. *Beschlüsse* в основному стосуються процесуальних питань, таких як розподіл судових витрат, визначення суми спору або виконання судового рішення. Водночас рішення щодо суті позову ухвалюється у формі *Urteil* (судового рішення) [26, с. 8-9]. У самому судовому рішенні визначення позовних вимог та встановлення фактичних обставин справи розміщуються в окремих розділах: *Tenor* містить рішення щодо позовних вимог, тоді як *Tatbestand* і *Entscheidungsgründe* стосуються фактичних обставин та правового обґрунтування [26, с. 10].

Це чітке розмежування набуває особливого значення на стадії виконання рішення, оскільки виконавчі органи зосереджуються виключно на *Tenor*, а також у контексті *res judicata* [26, с. 10]. Судові рішення мають *res judicata* лише в тій мірі, в якій вони стосуються вимог, прямо заявлених у позовній заяві або зустрічному позові [26, с. 11]. Суд не може присудити те, що не було спеціально заявлено

сторонами, і відповідно, дія *res judicata* обмежується лише питаннями, фактично вирішеними у *Tenor* [26, с. 11].

Разом з тим, у французькій доктрині рішення про, наприклад, юрисдикцію може мати значення *res judicata*, навіть якщо розгляд справи триває [23, с. 236]. Водночас рішення щодо забезпечувальних заходів такого значення не набуває, оскільки його може бути змінено тим самим судом [23, с. 236]. Дія *res judicata* поширюється лише на ті рішення, що стосуються предмета спору, тоді як рішення, ухвалені *ex parte* та переважно процедурного характеру, зазвичай цього значення не мають [23, с. 236].

У французькій та бельгійській правових системах рішення суду першої інстанції, яке ще може бути оскаржене, має так званий *autorité de la chose jugée* («значення *res judicata*») [23, с. 236]. Якщо ж апеляційний перегляд вичерпано або строк на його ініціювання сплив, рішення набуває *force de la chose jugée* («силу *res judicata*») [23, с. 236]. Після повного вичерпання всіх можливостей перегляду рішення стає остаточним і таким, що не підлягає відкликанню (*irrevocable*) [23, с. 236]. Французька доктрина вважає, що рішення набуває значення *res judicata* одразу після його ухвалення, навіть якщо примусове виконання поки неможливе або ще залишається можливість апеляційного перегляду [23, с. 236]. Водночас подання апеляції тимчасово зупиняє дію *res judicata*, тоді як касаційний перегляд не має ефекту на значення *res judicata* [23, с. 236].

У шведському праві розрізняють дві концепції в межах *res judicata*: *laga kraft*, що означає рішення, яке більше не підлягає апеляційному чи іншому перегляду, та *rättskraft*, яке вказує на обов'язкову силу рішення у майбутніх провадженнях: як тільки рішення набуває *laga kraft*, воно автоматично отримує й *rättskraft* [23, с. 236]. Це розрізнення аналогічне до розмежування між «формальним» (*laga kraft*) та «матеріальним» (*rättskraft*) *res judicata* у більшості континентальних правових систем [23, с. 236].

К. Пільков робить висновок, що у межах доктрини *res judicata* в континентальному праві можна виділити три ключові аспекти: перший – рішення, яким суд остаточно вирішив певне питання у межах власної компетенції, набуває *autorité de la chose jugée*; другий – після вичерпання можливостей апеляційного перегляду воно отримує *force de la chose jugée*, що закріплює його остаточноїсть у процесуальному розумінні: обидва ці аспекти відображають позитивну дію *res judicata* в межах того ж судового провадження; третій аспект – негативна дія *res judicata*, яка забороняє перегляд ідентичного спору в майбутніх судових процесах [23, с. 236].

Разом з тим, у межах запропонованого підходу можна використовувати такі варіанти: *autorité de la chose jugée* дослівно перекладається як «авторитет вирішеної справи», що підкреслює наявність у рішення певної юридичної ваги вже з моменту його ухвалення, навіть якщо воно ще не набуло остаточної сили й може бути оскаржене. Натомість *force de la chose jugée* перекладається як «сила вирішеної справи» і вказує на остаточноїсть рішення після завершення всіх можливих етапів оскарження – саме на цьому етапі рішення стає обов'язковим для виконання й не підлягає перегляду, крім виняткових випадків. Такий підхід дозволяє відобразити змістовну різницю між проміжним і остаточною статусом судового рішення у континентальному праві.

Отже, загальний підхід у континентальному праві до принципу *res judicata* полягає в його чіткому обмеженні трьома основними критеріями: збіг сторін, предмета та підстав спору. Це суттєво звужує сферу застосування цього принципу: наприклад, Французький цивільний кодекс встановлює, що дія *res judicata* поширюється лише на питання, які були предметом судового розгляду між тими самими сторонами.

ii. Встановлення зв'язку res judicata з процесуальним та матеріальним правом

Принцип *res judicata* у континентальній правовій традиції здебільшого розглядається як процесуальний, що підтверджується його закріпленням у

процесуальних кодексах більшості кодифікованих правових систем [23, с. 236]. Його дія регламентується нормами цивільного процесуального законодавства у Франції, Бельгії, Нідерландах, Німеччині, Італії, Іспанії та Румунії, а в Швейцарії його застосування визначається переважно судовою практикою [23, с. 236-237]. Це свідчить про те, що *res judicata* виконує функцію забезпечення стабільності судових рішень саме в межах процесуального права, регулюючи остаточність рішень і унеможливаючи їх повторний перегляд у тих самих юрисдикціях.

Логічним продовженням цього процесуального підходу є регулювання *res judicata* щодо іноземних судових рішень: дія цього принципу визнається лише за умови офіційного визнання або допуску рішення до примусового виконання у відповідній юрисдикції [23, с. 237] – питання щодо чого було частково розглянуто в Розділі 1 цього дослідження. Це, у свою чергу, впливає на можливість визнання такого рішення в іншій державі та його *res judicata* у контексті запобігання повторному розгляду спору в майбутньому.

При цьому в деяких країнах, таких як Данія та Швеція, іноземні судові рішення не мають дії *res judicata* за відсутності відповідного міжнародного договору або регламенту ЄС, що регулював би порядок їх визнання та виконання [23, с. 237]; це свідчить про те, що, хоча принцип *res judicata* в основному залишається процесуальним інструментом, його міжнародне застосування суттєво залежить від міждержавних угод та правових механізмів взаємного визнання судових рішень. В Україні *res judicata* також більшою мірою закріплюється на рівні процесуальних кодексів – разом з тим, тлумачення і адаптація принципу *res judicata* відповідно до конкретних обставин здійснюється як Конституційним Судом України, так і Верховним Судом, про що детальніше буде йти мова у Розділі 3 цього дослідження.

Таким чином, у континентальному праві *res judicata* виступає насамперед процесуальним принципом, що гарантує остаточність судових рішень і стабільність судового процесу. Його дія визначається нормами процесуального

права конкретної юрисдикції, а на міжнародному рівні – залежить від правових механізмів визнання та виконання іноземних рішень.

2.1.2 Res judicata у країнах загального права

К. Пільков відзначає, що, попри спільне римське коріння, принцип *res judicata* у правових системах загального та континентального права розвинувся з істотними відмінностями: у континентальному праві він зосереджений на недопущенні повторного розгляду справи та забезпеченні остаточності судового рішення як владного веління, тоді як у системах загального права *res judicata* є менш уніфікованим поняттям, розпорошеним у різних принципах, що сформувалися внаслідок їх гнучкого розвитку [27, с. 262].

i. Конкретні межі res judicata

У загальному праві конкретні межі *res judicata* є досить складними та не завжди чітко визначеними [28, с. 140]. Важливо зазначити, що, за загальним правом, *res judicata* – це широке, всеосяжне поняття, яке включає як *cause of action estoppel* (естопель щодо предмета позову), так і *issue estoppel* (естопель щодо встановлених фактів), поряд з іншими правовими механізмами, що потрапляють у його сферу дії [28, с. 140].

Суть *res judicata* полягає в тому, що якщо спірний предмет уже був розглянутий компетентним судом, він не може бути повторно оспорений у судовому порядку [28, с. 140]. Інакше кажучи, судове рішення створює правову перешкоду (*estoppel*), яка забороняє сторонам повторно порушувати спір у подальших процесах [28, с. 140]. Водночас ця заборона не поширюється на осіб, які не були учасниками попереднього провадження, а також на тих, хто брав у ньому участь у іншій процесуальній ролі [28, с. 140]. Сама по собі доктрина естопеля, як було зазначено вище, розгалужується на дві окремі категорії: *cause of action estoppel* (естопель щодо предмета позову) та *issue estoppel* (естопель щодо встановлених фактів), які обидві підпадають під дію *res judicata* [28, с. 141]. Їх спільне обґрунтування полягає у принципі економії ресурсів: коли сторони вкладають

значні кошти та час у судовий процес, вони мають право очікувати остаточності рішення, що гарантує їм юридичну визначеність і відсутність подальших судових викликів [28, с. 141].

Сучасне розуміння принципу *res judicata* в англійському праві було сформульоване у справі *Virgin Atlantic* Верховним судом Великої Британії у 2013 році, де лорд Сампшн визначив шість основних принципів, що разом складають її зміст [28, с. 141]. Два з них безпосередньо стосуються *cause of action estoppel* (естопелю щодо предмета позову) та *issue estoppel* (естопелю щодо встановлених фактів), тоді як інші розширюють сферу дії доктрини та спрямовані на запобігання зловживанням процесуальними правами [28, с. 141-142]:

1. *Перший* принцип – *cause of action estoppel* – забороняє стороні повторно ініціювати судовий процес щодо тієї ж підстави позову після того, як вона вже була предметом розгляду в суді. Це означає, що учасники судового процесу не можуть повторно заявляти ті самі вимоги або заперечувати висновки суду, якщо справа між ними вже була вирішена [28, с. 141].
2. *Другий* принцип, хоч і не є формальним видом естопелю, встановлює, що якщо позивач виграв першу справу і не оскаржує її результат, він не має права подавати новий позов щодо тієї ж правової підстави з метою отримання додаткових компенсацій або інших вигідних для себе результатів. Іншими словами, після отримання судового рішення він не може повторно використовувати цю ж підставу позову для отримання нових вигод [28, с. 141].
3. *Третій* принцип – *доктрина злиття (merger)* – визначає, що після ухвалення судового рішення самотійна позовна вимога перестає існувати, оскільки її місце займає саме судове рішення. Після цього сторона має права лише на виконання ухваленого рішення, а не на повторне подання позову з тих самих підстав. Лорд Сампшн зазначив, що хоча наслідки цього принципу схожі на другий принцип, він має самотійне значення, оскільки є фундаментальним

матеріально-правовим правилом, що надає судовому рішенню вищу юридичну силу, ніж сам позов [28, с. 141-142].

4. *Четвертий* принцип – *issue estoppel* – застосовується у випадках, коли конкретне питання, яке було вирішене в одному судовому процесі, стає предметом нового провадження між тими самими сторонами, але вже в межах іншого позову. У такій ситуації сторони не можуть висувати аргументи, що суперечать висновкам, зробленим судом у першій справі. Це правило спрямоване на запобігання дублюванню судового розгляду однакових питань і забезпечення стабільності судової практики [28, с. 142].
5. *П'ятий* принцип – *принцип зловживання процесом Henderson (Henderson Abuse Principle)* – впливає зі справи *Henderson v Henderson* і спрямований на запобігання ситуаціям, коли сторона намагається порушити в новому судовому процесі питання, які вона мала можливість і повинна була порушити у попередньому процесі. Таким чином, цей принцип не дозволяє сторонам уникати судового розгляду певних аспектів справи, щоб потім використовувати їх у нових провадженнях [28, с. 142].
6. *Шостий* принцип – загальне правило проти зловживання процесуальними правами – є основоположним для всієї доктрини *res judicata*. Воно покликане запобігати зловживанню судовими процедурами та гарантувати, що судовий процес використовується добросовісно. Це загальне правило підтримує всі попередні принципи, окрім *доктрини злиття*, і сприяє забезпеченню ефективності судової системи, зменшуючи ризик дублювання розгляду справ [28, с. 142].

Таким чином, сучасна доктрина *res judicata* у системі загального права не лише забезпечує остаточність судових рішень, а й встановлює комплексні механізми запобігання повторному розгляду однакових питань та зловживанню судовими процедурами. Це відрізняє її від підходів континентального права, де *res judicata* здебільшого спрямована на запобігання повторному розгляду тієї ж справи, а не

окремих її аспектів. Важливу роль у цьому відіграє також концепція преклюзії, яка означає, що питання, вирішене судом, не може бути переглянуте або оспорене сторонами в подальших процесах [27, с. 263].

У США підхід до цієї доктрини має свої особливості. Тут поняття преклюзії позову (*claim preclusion*) трактується ширше, охоплюючи не лише заявлені вимоги, а й ті, які могли бути заявлені [27, с. 263]. Водночас відсутня окрема доктрина зловживання процесом у формі, характерній для англійського права [27, с. 263]. Також у США *res judicata* відмежовується від принципу *full faith and credit* (доктрина цілковитої віри та поваги), що закріплений відповідно до обов'язку судів одного штату визнавати рішення судів інших штатів [27, с. 263]. Додатково, у федеральному процесі вона розмежовується з іншими формами естопеля, такими як *judicial estoppel* (що забороняє стороні змінювати свою позицію у процесі) та *equitable estoppel* (який ґрунтується на принципах добросовісності) [27, с. 263].

У сучасній системі загального права, зокрема у США, застосування принципу *res judicata* демонструє високий рівень деталізації, що, з одного боку, забезпечує стабільність правовідносин, але з іншого – може призводити до обмеження доступу до правосуддя. Широке розуміння доктрини *claim preclusion*, яка охоплює не лише ті вимоги, що були заявлені у першій справі, а й ті, які могли бути заявлені, потенційно позбавляє особу можливості реалізувати законне право на розгляд справи. Такий підхід може поставити особу в нерівне становище, якщо вона не мала достатніх ресурсів або інформації для комплексного звернення у першому провадженні.

Крім цього, спостерігається висока фрагментованість механізмів, що мають подібну правову мету – уникнення суперечливих рішень і запобігання зловживанням процесуальними правами. У США доктрина *res judicata* розмежовується з такими спорідненими інструментами, як *judicial estoppel*, *equitable estoppel*, а також із конституційним принципом *full faith and credit*, що зобов'язує суди одного штату визнавати рішення судів іншого. Така система ускладнює нормозастосування і потребує високої процесуальної грамотності

сторін, адже інакше вона може породжувати непослідовність у вирішенні схожих справ на федеральному та штатному рівнях.

ii. Встановлення зв'язку res judicata з процесуальним та матеріальним правом

К. Пільков зазначає, що в межах загального права немає єдності щодо правової природи *res judicata* [27, с. 264]. Залежно від контексту та юрисдикції, цей принцип може розглядатися як правило доказового права, як матеріально-правова норма або як процесуальне обмеження щодо заяв сторін [27, с. 264]. Зокрема, в англійському праві *res judicata* може сприйматися як доказове правило, що впливає зі справи *Carl Zeiss Stiftung v Rayner & Keeler Ltd*, або як матеріально-правове правило, як це було сформульовано в рішенні Палати лордів у справі *Johnson v Gore Wood & Co* [27, с. 264]. Крім того, *res judicata* може трактуватися як процесуальне правило про заяви сторін (*pleadings*), оскільки активується через процесуальну заяву та обмежує можливість сторін робити суперечливі твердження у різних провадженнях [27, с. 264].

К. Пільков у загальному англійському праві виокремлює чотири основні види таких заяв: естопель щодо позову (*cause of action estoppel*), естопель щодо окремого питання (*issue estoppel*), доктрина поглинання (*merger/former recovery*), а також заборона зловживання процесом [27, с. 264]. Незважаючи на те, що останній феномен зазвичай розглядається як окремий, деякі автори вважають, що всі ці механізми об'єднують їхню спрямованість на запобігання зловживанню процесом [27, с. 264]. Така неоднозначність у визначенні правової природи принципу *res judicata* пояснюється його комплексним характером у сім'ї загального права.

Повністю погоджуючись із висновком К. Пількова, можна відзначити, що *res judicata* у загальному праві поєднує як матеріальні, так і процесуальні елементи: у випадку *cause of action estoppel* (естопель щодо предмета позову) цей принцип базується на засаді добросовісності та має виражене матеріальне значення, тоді як *issue estoppel* (естопель щодо встановлених фактів), пов'язаний із доказовим процесом і є ближчим до правил преюдиції в континентальному праві [27, с. 265].

Відповідно, *res judicata* в загальному праві можна розглядати як збірний механізм, що виконує одночасно матеріально-правову, процесуальну та доказову функції.

Загалом, відмінність підходів континентального та загального права до принципу *res judicata* зводиться до їхнього різного фокусу: у континентальній системі він виконує передусім процесуальну функцію, спрямовану на запобігання повторному розгляду тотожних спорів, а в загальному праві цей принцип набуває більш розгалуженого характеру, включаючи механізми естопеля, зловживання процесом та поглинання позовних вимог. У континентальних системах він зазвичай жорстко регламентований процесуальним законодавством, тоді як у загальному праві його застосування є більш гнучким і залежить від конкретних обставин справи та судової практики.

Більш чітко відмінності між проаналізованими підходами можна прослідкувати у такій таблиці:

Критерій	Континентальне право	Загальне право
Основний доктринальний підхід	Процесуальна стабільність рішень, запобігання повторному розгляду ідентичних спорів	Запобігання повторному розгляду та зловживанню процесом через принципи естопеля
Сфера застосування	Вужча, зазвичай обмежується трьома критеріями: збіг сторін, предмета та підстав спору	Ширша, включає різні форми естопеля (<i>cause of action estoppel</i> , <i>issue estoppel</i>), принцип злиття (<i>merger</i>), принцип зловживання процесом

Правова природа	Переважно процесуальна	Поєднує матеріально-правові, процесуальні та доказові елементи
Остаточність судового рішення	Судове рішення набуває res judicata лише після вичерпання можливостей перегляду	Рішення набуває res judicata відразу після ухвалення, навіть за можливості апеляційного перегляду

2.2 Судова практика Європейського суду з прав людини щодо res judicata

Базове тлумачення принципу res judicata було закріплене в рішенні Європейського суду з прав людини (далі – «ЄСПЛ», «Суд») у справі «Рябих проти Росії» ще в 2003 році, де Суд наголосив, що перегляд остаточного судового рішення лише з метою досягнення іншого результату суперечить принципу юридичної визначеності. ЄСПЛ зазначив, що повага до res judicata означає, що жодна зі сторін не повинна мати можливість повторно відкривати розгляд справи лише через незгоду з рішенням суду [29, § 52]:

«Правова певність передбачає дотримання принципу res judicata, тобто принципу остаточності рішення, недопустимості повторного розгляду вже раз вирішеної справи. Цей принцип наполягає на тому, що жодна сторона не має права домогатися перегляду кінцевого і обов'язкового рішення тільки з метою нового слухання і вирішення справи. Повноваження судів вищої ланки переглядати рішення повинні використовуватися для виправлення судових помилок, помилок у здійсненні правосуддя, а не заміни рішень. Перегляд в порядку нагляду не може розглядатися як прихована апеляція, і сама можливість двох поглядів на один предмет не є підставою для повторного розгляду. Відхилення від цього принципу можливе тільки, коли воно спричинене незалежними і непереборними обставинами».

Аналогічні висновки містяться у справах «Науменко проти України» [30, § 91] та «Христов проти України» [31, § 34].

У справі «Науменко проти України» порушення *res judicata* проявилось у скасуванні остаточного судового рішення Іллічівського районного суду міста Одеси, яке вже набрало законної сили, в порядку нагляду за скаргою заступника голови обласного суду. ЄСПЛ наголосив, що таке скасування є неприпустимим втручанням у принцип юридичної визначеності (правової певності), оскільки остаточне судові рішення не може бути переглянуте лише з тієї причини, що хтось не погоджується з його висновками [30, §§ 91-100].

У справі «Христов проти України» порушення *res judicata* проявилось у скасуванні остаточного рішення Донецького обласного суду, яким було визнано незаконною конфіскацію автомобіля, оскільки Христов не був його власником. Верховний Суд переглянув рішення за клопотанням митної служби і відновив чинність попереднього рішення про конфіскацію. ЄСПЛ наголосив, що таке втручання є неприпустимим і порушує принцип юридичної визначеності, адже з матеріалів у справі не було видно, що існували будь-які «вагомні та непереборні обставини», які могли б служити обґрунтованим поясненням того, чому остаточну судову було переглянуто і скасовано [31, §§ 34-38].

Разом з тим, ЄСПЛ також неодноразово наголошував на тому, що принцип *res judicata* є частиною права на справедливий судовий розгляд і має тлумачитися у контексті верховенства права і Преамбули ЄКПЛ [32, § 61]. Особливо видатною є думка судді Розакіса у справі «Брумареску проти Румунії»: *«Коли правова система надає судові компетенцію приймати остаточні рішення, але одночасно дозволяє скасовувати такі рішення у подальших провадженнях, не тільки порушується принцип правової визначеності, але навіть існування такого суду ставиться під сумнів, оскільки, по суті, він зовсім позбавлений повноважень остаточно вирішувати правові питання. Тому доволі спірним є те, чи користується фактично особа, яка звертається до такого суду з метою вирішення її справи, своїм правом на суд та на доступ до суду»* [33].

Думка судді Розакіса є глибокою критикою скасування остаточних судових рішень; він акцентує на тому, що надання суду повноважень приймати остаточні рішення втрачає сенс, якщо ці рішення можуть бути довільно переглянуті. Це підриває не лише принцип правової визначеності, а й саму сутність судової влади, адже остаточність є ключовою характеристикою судового рішення.

У цьому контексті суддя фактично ставить під сумнів ефективність права на суд (стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [34]), наголошуючи, що особа, яка звертається до суду, не може бути впевненою в остаточності отриманого рішення. Тобто навіть формальне право на доступ до суду втрачає зміст, якщо рішення суду не є остаточним і може бути переглянуте.

Аналізуючи практику ЄСПЛ щодо принципу *res judicata*, дослідники, зокрема Колдов Є. О., виділяють його основні складові [35, с. 67]: i) наявність істотних підстав для перегляду судового рішення, яке набрало законної сили; ii) обмежений перелік підстав для перегляду судових рішень за ініціативою посадових осіб держави, які не були учасниками справи; iii) дотримання встановленого порядку оскарження судових рішень; iv) заборона безпідставного поновлення строків апеляційного оскарження; v) заборона оскарження судових рішень з метою нового розгляду справи (замасковане оскарження); vi) заборона подачі тотожних позовів; vii) дотримання правил преюдиції.

Першою умовою є наявність істотних підстав для перегляду рішення, що набрало законної сили. ЄСПЛ визнає, що принцип *res judicata* не є абсолютним і може бути обмежений лише за наявності серйозних порушень, таких як неналежне повідомлення сторони про судовий розгляд, порушення правил юрисдикції чи неврахування прав третіх осіб [35, с. 67]. У справі «Довгучиць проти Росії» Суд фактично підкреслив, що неналежне повідомлення заявника про судові засідання є істотною обставиною, яка виправдовує перегляд рішення [35, с. 67; 36, §§ 39-44].

Другою важливою складовою є обмеженість підстав для перегляду судових рішень за ініціативою державних органів, які не були учасниками справи. ЄСПЛ

неодноразово наголошував, що перегляд у порядку нагляду суперечить принципу правової визначеності та може порушувати право на справедливий судовий розгляд [35, с. 68]. Наприклад, у справі «Брумареску проти Румунії» Суд визнав порушення, оскільки Генеральний прокурор ініціював скасування остаточного рішення, що призвело до втрати прав заявника на реституцію майна [35, с. 68; 32, §§ 56-65].

Також *res judicata* передбачає дотримання встановленого порядку оскарження судових рішень. ЄСПЛ наголошує, що апеляційне та касаційне оскарження повинно здійснюватися в межах визначених процесуальних строків та з дотриманням правових вимог [35, с. 68]. У справі «Безруковий проти Росії» Суд констатував порушення, коли строки апеляційного оскарження були поновлені без належного обґрунтування [35, с. 69; 37, §§ 13-20].

Окремо Суд звертає увагу на заборону замаскованого оскарження, коли перегляд рішення здійснюється не для виправлення помилок, а з метою нового розгляду справи на користь однієї зі сторін [35, с. 69]. У справі «Мітреа проти Румунії» відповідач намагався переглянути вже вирішене питання лише через незгоду з рішенням, що ЄСПЛ визнав порушенням *res judicata* [35, с. 69; 38, §§ 23-30].

Рішення ЄСПЛ у справі «Осовська та інші проти України» було знаковим прецедентом щодо принципу *res judicata* та порушення юридичної визначеності в українській судовій практиці: у цій справі п'ятеро заявниць отримали остаточні судові рішення на свою користь щодо перерахунку пенсій, але через значний час після набуття рішеннями законної сили, органи Пенсійного фонду подали апеляції з пропущеним строком без належного обґрунтування, і українські суди поновили строк, скасувавши попередні рішення [39].

Додатково ЄСПЛ встановлює заборону подачі тотожних позовів. Суд наголошує, що повторне звернення з ідентичним позовом або спроба вирішити ту ж правову ситуацію під іншим юридичним обґрунтуванням суперечить принципу юридичної визначеності [35, с. 69].

Останньою важливою складовою є дотримання правил преюдиції [35, с. 70]. ЄСПЛ вважає, що встановлені судом факти мають обов'язковий характер для подальших процесів між тими ж сторонами [35, с. 70]. У справі «Есертас проти Литви» Суд підкреслив, що суперечливі рішення щодо тих самих фактів ставлять під сумнів правову визначеність і порушують *res judicata* [35, с. 70; 40, §§ 23-30].

Отже, ЄСПЛ тлумачить *res judicata* таким чином, щоб сформувати чіткі межі застосування цього принципу, визнаючи можливість перегляду лише у виняткових випадках і водночас захищаючи стабільність та остаточність судових рішень від безпідставного перегляду.

Такий підхід підкреслює важливість правової визначеності як ключового елементу верховенства права й гарантує, що особа, яка звертається до суду, може розраховувати на остаточність і незмінність отриманого рішення. Разом з тим, практика ЄСПЛ чітко дає зрозуміти, що необґрунтоване скасування рішень підриває не лише довіру до судової системи, але й саме право на справедливий судовий розгляд.

По суті, судова система втрачає сенс, якщо рішення судів можуть бути довільно змінені або ігноровані, а це прямо загрожує ефективності захисту прав людини; і саме тому відповідне тлумачення ЄСПЛ можна вважати спрямованим на зміцнення авторитету судової влади, посилення правової стабільності й недопущення свавільного втручання з боку державних органів.

2.3 Принцип *res judicata* в практиці Європейського Суду Справедливості

Принцип *res judicata* давно визнаний Європейським Судом Справедливості (далі – «Суд ЄС») складовою процесуального права Європейського Союзу, а також важливою особливістю судових систем держав-членів. Серед основних питань, пов'язаних з принципом *res judicata* у ЄС, є питання про роль, яку цей принцип має відігравати у взаємодії між Судом Європейського Союзу та судовими системами держав-членів. Практика суду ЄС зазначає, що право ЄС поважає принцип *res judicata* на обох рівнях судової системи, встановленої статтею 19(1) Договору про

ЄС [41], як принцип права ЄС, що застосовується у процесуальному праві ЄС, так і як принцип національного права з його різними проявами у судових системах держав-членів [42, с. 3].

У свою чергу, Стаття 19(1) Договору про ЄС встановлює, що Суд Європейського Союзу, до складу якого входять Суд ЄС, Загальний суд і спеціалізовані суди, відповідає за забезпечення дотримання права під час тлумачення й застосування договорів, а держави-члени зобов'язані надавати достатні засоби правового захисту для забезпечення ефективного юридичного захисту в межах права ЄС [41].

Попри те, що попередні рішення Суду ЄС не передбачені прямо у текстах установчих договорів, у праві Європейського Союзу загально визнаним є те, що такі рішення мають остаточний і обов'язковий характер [43, с. 150]. Остаточність у даному контексті означає, що національний суд, який звернувся за попереднім тлумаченням, не має можливості оскаржити рішення Суду ЄС, і зобов'язаний врахувати його зміст у подальшому вирішенні справи [43, с. 150]. Крім того, ці рішення мають нормативний характер і спрямовані на забезпечення уніфікованого застосування права ЄС у всіх державах-членах [43, с. 150].

З огляду на це, суди держав-членів повинні враховувати попередні рішення Суду ЄС не лише у справі, що безпосередньо зумовила звернення за тлумаченням, а й у всіх аналогічних справах [43, с. 150]. Якщо національний суд розглядає подібне правове питання, яке вже було роз'яснене Судом ЄС, він зобов'язаний спиратися на це рішення, і може звернутися до Суду ЄС повторно лише у разі наявності обґрунтованих підстав для перегляду [43, с. 150]. Недотримання таких рішень вважається порушенням права ЄС і може призвести до відповідальності держави, а також ініціювання процедури порушення за статтею 258 Договору про функціонування Європейського Союзу [43, с. 150].

Таким чином, попередні рішення Суду ЄС виконують у праві Європейського Союзу функцію, що відповідає принципу *res judicata*. Вони слугують інструментом

забезпечення правової визначеності, стабільності судової практики та захисту від суперечливих або повторних тлумачень одних і тих самих норм. Через це попередні висновки Суду ЄС фактично мають силу прецеденту, що формує єдину європейську правову систему.

Однак, на думку А. Турмо, право ЄС прямо накладає обмеження на вплив національних правил на основі обмежень процесуальної автономії: еквівалентності та, що важливіше, ефективності [42, с. 3].

Справа Люччині (*Lucchini*) є гарним прикладом того, як Суд ЄС вирішує складну взаємодію між національними правовими принципами, такими як *res judicata*, і правом ЄС [42, с. 3; 44]. Ця справа практично ілюструє підхід Суду ЄС до забезпечення того, щоб національні правові принципи не перешкоджали єдиному та ефективному застосуванню права ЄС, зокрема у сферах виключної компетенції ЄС, таких як державна допомога.

Так, у справі Люччині Міністерство промисловості Італії погодилося надати державну допомогу сталеливарній компанії, яка зіткнулася з фінансовими труднощами, за умови схвалення Комісією [42, с. 11; 44]. Рішення Комісії було таким, що допомога несумісна з договором Європейського співтовариства вугілля та сталі, але, незважаючи на це, італійські суди схвалили надання допомоги. Міністерство не оскаржило це рішення, тому воно стало остаточним, і державна допомога була видана [42, с. 11; 44]. Після протесту з боку Комісії, Міністерство вирішило відкликати допомогу, що було оскаржено компанією в італійському суді. Компанія спробувала посилатися на правило *res judicata* в Італійському цивільному кодексі, яке забороняє повторне відкриття розгляду справи, яка вже була вирішена [42, с. 11; 44].

Однак, Суд ЄС дійшов висновку, що національний суд, який зобов'язаний у рамках своїх повноважень застосовувати положення права Співтовариства, також зобов'язаний забезпечити повне виконання цих положень, при необхідності відмовляючись з власної ініціативи застосовувати будь-яке суперечливе

положення національного законодавства [42, с. 11; 44]. Отже, положення про *res judicata* було визнано несумісним з правом Співтовариства, оскільки воно перешкоджало поверненню державної допомоги, наданої з порушенням права Співтовариства [42, с. 11; 44].

Цей випадок ілюструє ключовий момент у правосудді ЄС: національні суди не тільки можуть, але й зобов'язані відмовитися від застосування національного законодавства, яке суперечить праву ЄС. Це особливо важливо у ситуаціях, де на кону стоїть застосування європейських норм, таких як правила державної допомоги, що мають вирішальне значення для забезпечення рівних умов господарювання та здорової конкуренції в ЄС.

Українські дослідники також відзначають наступну особливість *res judicata* в практиці суду ЄС [45, с. 456]: так, у справі *Gothaer* суд ЄС здійснив важливий крок у напрямку уніфікації правових практик, створивши «автономну» доктрину *res judicata* [45, с. 456]. За цією доктриною дія судового рішення визначається не лише правом країни, де суд виніс рішення, а й безпосередньо правом ЄС [45, с. 456]. Таке автономне розуміння *res judicata* засноване на принципі, що визнання за судовим рішенням значення *res judicata* здійснюється за правом країни, де це рішення прийнято. Це має обов'язковий характер для судів іншої країни, де виникає питання про значення цього судового рішення [45, с. 456-457].

Основним інструментом, на який спирається суд ЄС у цій справі, є Регламент ЄС № 1215/2012 про юрисдикцію та визнання і виконання судових рішень у цивільних та комерційних справах [45, с. 456; 46]. Цей Регламент покликаний спростити та уніфікувати процедури визнання і виконання судових рішень у країнах ЄС – разом з тим, це рішення суду ЄС зустрілося з критикою, зокрема через його «європейську концепцію» *res judicata*, яка охоплює не лише резолютивну частину судового рішення, але й саме рішення про юрисдикцію, вказане у мотивувальній частині рішення [45, с. 457]. Це розширення було сприйнято не всіма позитивно, зокрема в країнах з обмеженою доктриною *res judicata*, таких як Німеччина [45, с. 457]. Критики вказують, що такий підхід може порушувати

зв'язок між законною силою рішення та правовим захистом сторін за національним правом [45, с. 457].

З іншого боку, варто погодитися з висновком К. Пількова, що для України, яка прагне до європейської інтеграції, важливим є врахування практики суду ЄС та імплементація підходів, закладених у європейській процесуальній думці [45, с. 457]. У контексті глобалізації, правильне застосування принципу *res judicata*, особливо щодо процесуальних рішень про юрисдикцію, має важливе значення для забезпечення правової визначеності та запобігання ситуації, коли позивач може ініціювати ідентичні судові процеси в різних юрисдикціях.

Вивчення практики суду ЄС, розуміння і впровадження автономної концепції *res judicata* в українській правовій системі могло б покращити юридичну інтеграцію та синхронізацію з правовими стандартами ЄС, забезпечуючи при цьому захист прав і інтересів учасників правовідносин на міжнародному рівні.

2.4. Принцип *res judicata* в рішеннях міжнародних судів

На основі викладеного в минулих підрозділах, можна зробити два прямі висновки, що *res judicata* в міжнародному праві виконує принаймні кілька важливих функцій: і) забезпечення правової визначеності, коли остаточність рішень запобігає нескінченним судовим розглядам та забезпечує стабільність правових відносин, та ii) захист авторитету судових рішень, що сприяє повазі до міжнародної судової системи та рішень, винесених у рамках міжнародних юрисдикцій. Разом з тим, такі рішення не охоплюються виключно справами міжнародних арбітражів, ЄСПЛ або Суду ЄС – *res judicata* знаходить своє відображення також і у рішеннях інших міжнародних трибуналів.

Значення *res judicata* детально розглядалося у рішенні Міжнародного Суду ООН (далі – «Суд ООН») від 26 лютого 2007 року у справі щодо застосування Конвенції про запобігання та покарання злочину геноциду між Боснією і Герцеговиною та Сербією і Чорногорією [47]. Тут одразу варто наголосити, що стаття 61 Статуту Суду ООН передбачає, що заява про перегляд судового рішення

може бути подана лише тоді, коли вона ґрунтується на відкритті якогось факту такого характеру, що має вирішальне значення, який на момент ухвалення судового рішення був невідомий Суду, а також стороні, яка подає заяву про перегляд, за умови, що таке незнання не було зумовлене недбалістю [48]. Тобто самим Статутом визнається принцип *res judicata*, встановлюючи чіткі обмеження перегляду судового рішення.

На основі цього у своєму рішенні Суд ООН зазначив, що принцип *res judicata* означає не лише обов'язковість, але й остаточність рішень Суду ООН. Це означає, що сторони не можуть повторно відкривати питання, які вже були вирішені, крім як у виняткових випадках, передбачених статтею 61 Статуту Суду [47, §§ 114-115].

У свою чергу, як було вже зазначено, стаття 61 Статуту Міжнародного суду ООН встановлює правила, за якими можливий перегляд уже винесених судом рішень. Вона чітко визначає, що підставою для перегляду можуть бути лише нові обставини, які можуть істотно вплинути на результат справи та які на момент ухвалення рішення не були відомі ані Суду, ані стороні, яка подає прохання, за умови, що ця необізнаність не виникла через недбалість [48].

Суд має ухвалити окреме рішення, яким офіційно підтверджується наявність нової обставини та її важливість для перегляду. При цьому Суд може вимагати, щоб рішення, яке переглядається, було спочатку виконано. Прохання про перегляд має бути подане не пізніше ніж через шість місяців після відкриття нових обставин, і водночас встановлюється остаточний строк у десять років з моменту ухвалення початкового рішення, після якого жодне прохання вже не приймається [47, §§ 114-115].

Відповідно до інтерпретації Суду ООН, у принципі *res judicata* наявна подвійна мета: і) загальна мета – забезпечення стабільності правових відносин, що передбачає завершення судових розглядів, та спеціальна мета – захист інтересів сторони, на користь якої було винесено рішення, щоб не допустити повторного оскарження вже вирішеного питання, оскільки «позбавлення сторони судового

процесу переваг рішення, яке вона вже отримала, загалом має розглядатися як порушення принципів, що регулюють правове врегулювання спорів» [47, § 116].

Окрім цього, Суд ООН відкинув аргумент відповідача про різницю у застосуванні принципу до рішень по суті справи та рішень щодо юрисдикції. Суд ООН наголосив, що рішення щодо питань юрисдикції також є остаточними і володіють силою *res judicata*, не підлягаючи перегляду, окрім виняткових процедур перегляду, прямо передбачених Статутом Суду [47, § 117].

Разом з тим, Суд ООН пояснив, що хоча він має обов'язок постійно переконуватись у своїй юрисдикції, це не означає можливість безстрокового перегляду вже ухвалених рішень з юрисдикційних питань, які мають остаточну силу *res judicata* [47, § 118].

У підсумку, Суд ООН зробив висновок, що міжнародні норми та правила інших міжнародних трибуналів не можуть застосовуватись для порушення або послаблення дії принципу *res judicata*, передбаченого чіткими положеннями Статуту Суду ООН. Суд підкреслив, що єдиний можливий спосіб перегляду рішень Суду ООН є процедура, передбачена статтею 61 Статуту, яка повинна застосовуватись суворо і обмежено [47, §§ 119-120].

Аналіз *res judicata* також знаходиться і в окремих думках суддів: так, суддя Рафаель Ньето Навіа у своїй декларації щодо рішення Міжнародного кримінального трибуналу щодо Руанди наголошує [49, § 21], що принцип *res judicata* базується на необхідності забезпечення стабільності та безпеки у правових відносинах. Остаточний та обов'язковий характер судового рішення не дозволяє сторонам ігнорувати його виконання або звертатися до того ж чи іншого суду з метою отримати інше, вигідніше рішення [49, § 21].

Водночас суддя зазначає, що статус *res judicata* мають тільки ті рішення, які є остаточними. Це означає, що рішення нижчих судів, як правило, не набувають цього статусу, оскільки вони можуть бути переглянуті у межах процедури апеляційного оскарження [49, § 21]. Він також підкреслює, що принцип *res judicata*

є усталеним у міжнародному праві та визнається одним із «загальних принципів права, визнаних цивілізованими націями», згаданих у статті 38 Статуту Постійної палати міжнародного правосуддя та Міжнародного Суду ООН [49, § 20].

Важливість остаточності рішень у міжнародному кримінальному праві для забезпечення стабільності та правової визначеності була також підкреслена у рішенні Апеляційної Палати Міжнародного кримінального суду (далі – «МКС») у справі щодо юрисдикції у ситуації з Лівією. МКС наголосив, що рішення суду в Тріполі щодо Саїфа аль-Іслама Гаддафі, хоча і було ухвалене по суті справи, але не набуло остаточного статусу, оскільки залишалось можливим подати апеляцію до Касаційного суду Лівії через те, що судовий процес відбувався заочно (*in absentia*), і пан Гаддафі мав право на перегляд рішення [50; §§ 35, 48, 53]. У даній справі вимога остаточності судового рішення також була визнана ключовою для застосування принципу *ne bis in idem*, який гарантує, що жодна особа не може бути двічі засуджена за одне і те ж саме правопорушення [50; §§ 35, 48, 53].

Отже, рішення Апеляційної Палати МКС підтвердило суворий підхід до застосування принципу *res judicata*, вимагаючи саме остаточного, а не проміжного рішення національних судів як підстави для визнання справи неприйнятною для розгляду в МКС.

Це рішення підкреслює важливість остаточності рішень не лише для захисту особи від повторного переслідування, а й для збереження авторитету та ефективності міжнародного правосуддя. Воно також показує, що міжнародні суди уважно оцінюють не тільки формальну наявність рішень, а й їхню стабільність, остаточність та дотримання гарантій справедливого судового розгляду, що має ключове значення для забезпечення справедливості та дотримання принципу верховенства права у міжнародному правопорядку.

На підставі аналізу рішень міжнародних судових інституцій, зокрема Міжнародного Суду ООН, Міжнародного кримінального трибуналу щодо Руанди та Міжнародного кримінального суду, можна сформулювати низку системних

висновків про сутність, функціональне навантаження та обмеження дії принципу *res judicata* у міжнародному праві.

Перш за все, визнання остаточного характеру судового рішення не лише гарантує завершення спору між сторонами, але й зміцнює довіру до міжнародного правосуддя. Саме тому цей принцип є постійним елементом у практиці міжнародних судових інституцій, навіть якщо конкретне джерело не містить прямої згадки про нього.

По-друге, як показує аналіз рішення Суду ООН у справі щодо застосування Конвенції про запобігання та покарання злочину геноциду між Боснією і Герцеговиною та Сербією і Чорногорією, *res judicata* виконує подвійну функцію: і) забезпечення стабільності правовідносин у міжнародному праві шляхом завершення судових розглядів, та ii) захист легітимних очікувань сторін, зокрема сторони, на користь якої вже винесене остаточне судове рішення. Водночас Суд ООН підкреслює, що жодні зовнішні норми, які суперечать цьому принципу, не можуть бути застосовані для виправдання його порушення. Тобто *res judicata* має абсолютний характер у межах своєї сфери застосування.

Міжнародні суди визнають можливість таких переглядів лише за чітко визначених умов. Наприклад, стаття 61 Статуту Суду ООН передбачає можливість перегляду рішень лише у разі виявлення нового вирішального факту, що не був відомий ні Суду, ні стороні, яка подає заяву, за умови відсутності її недбалості. Це ж стосується практики ЄСПЛ, де перегляд остаточного рішення в національному суді може кваліфікуватися як порушення принципу юридичної визначеності, як це чітко було продемонстровано у справі «Христов проти України». Таким чином, дозволені форми перегляду рішень є винятковими і обмеженими, і не повинні перетворюватися на прихований спосіб апеляції.

Ще один важливий аспект полягає у визнанні остаточності не лише рішень по суті, але і процесуальних рішень – зокрема щодо юрисдикції. Цей підхід підтверджено Судом ООН, який відхилив поділ між рішеннями по суті і тими, що

стосуються юрисдикції, в контексті застосування принципу *res judicata*. Тим самим, остаточність і обов'язковість судового рішення в міжнародному праві охоплює всі його складові, за умови, що рішення не було переглянуте згідно з визначеною процедурою.

Оскільки *res judicata* є усталеним міжнародно-правовим принципом, який входить до складу джерел міжнародного права як загальний принцип, визнаний цивілізованими націями (стаття 38 Статуту Міжнародного Суду ООН), його правова сила не обмежується рамками одного суду або юрисдикції – навпаки, він визнається і поважається всіма міжнародними органами, що здійснюють судову або квазісудову діяльність. Саме тому його порушення на національному рівні може становити підставу для притягнення держави до міжнародної відповідальності – як це сталося, наприклад, у низці справ ЄСПЛ проти України, Росії, Румунії та інших держав.

* * *

У Розділі 2 цього дослідження було проведено комплексний аналіз особливостей застосування принципу *res judicata* в міжнародній практиці, включаючи порівняльний аналіз його застосування у країнах континентального та загального права, а також аналіз практики міжнародних судових установ.

Здійснений порівняльний аналіз показав, що принцип *res judicata* має значні відмінності у різних правових системах. Так, у країнах континентального права цей принцип застосовується у вузькому контексті та здебільшого регламентований процесуальним законодавством, має суворі межі застосування і спрямований переважно на недопущення повторного розгляду тотожних спорів. Водночас у країнах загального права принцип *res judicata* є значно ширшим за своєю природою, він включає різні форми естопеля, доктрину злиття та принципи, що запобігають зловживанню судовим процесом, відзначаючись гнучкістю в застосуванні залежно від конкретних обставин справи.

У свою чергу, аналіз практики Європейського суду з прав людини свідчить, що *res judicata* розглядається Судом як невід’ємний компонент принципу правової визначеності, який гарантує стабільність судових рішень та захист сторін від безпідставного перегляду справ. Суд наголошує, що такий перегляд не повинен бути «замаскованою апеляцією», а має бути виправданим істотними процесуальними чи матеріальними порушеннями.

У контексті права ЄС – і що надзвичайно важливо для розвитку України – практика Європейського Суду Справедливості показує, що *res judicata* розглядається у широкому контексті права ЄС як принцип, що забезпечує ефективне застосування права ЄС, та іноді навіть з переважанням над національним законодавством держав-членів, якщо останнє перешкоджає виконанню обов’язків, встановлених правом ЄС (приклад справи Люччіні). При цьому, Суд ЄС також створює автономну концепцію *res judicata*, яка не завжди сприймається однозначно і викликає дискусії щодо її меж.

Вивчення міжнародної судової практики (зокрема рішень Міжнародного Суду ООН та Міжнародного кримінального суду) підтверджує ключове значення принципу *res judicata* у міжнародному праві. Міжнародний Суд ООН чітко підкреслив, що *res judicata* має на меті забезпечити стабільність міжнародних відносин і захистити інтереси сторони, яка вже отримала рішення на свою користь. Міжнародний кримінальний суд, зі свого боку, вказує на необхідність суворого дотримання вимог остаточності рішень та для ефективного застосування принципу *ne bis in idem*.

Таким чином, можна зробити висновок, що принцип *res judicata* не тільки відіграє ключову роль у забезпеченні стабільності судових рішень та правових відносин у різних юрисдикціях, але й активно розвивається та уточнюється в міжнародній практиці. Його універсальний характер підтверджується наявністю загального визнання цього принципу як одного з «загальних принципів права, визнаних цивілізованими націями», як закріплено в статті 38 Статуту ООН та визнано суддями.

Водночас, як свідчить проаналізована судова практика, застосування *res judicata* на міжнародному рівні повинно здійснюватися з належною увагою до вимог юридичної визначеності, з одного боку, і можливості виправлення суттєвих процесуальних помилок – з іншого, забезпечуючи баланс між остаточністю судових рішень і справедливістю їх змісту.

РОЗДІЛ 3

Принцип *res judicata* у відчизняній судовій практиці

У Розділі 3 цього дослідження буде розглянуто особливості застосування принципу *res judicata* у вітчизняній судовій практиці. Зокрема, буде досліджено практику судів загальної юрисдикції України щодо використання цього принципу (підрозділ 3.1), а також здійснено аналіз правових позицій Верховного Суду щодо його застосування (підрозділ 3.2). Окрему увагу буде приділено визначенню проблем та викликів, які виникають у процесі реалізації принципу *res judicata* в Україні (підрозділ 3.3), а також окресленню перспектив вдосконалення національного правового регулювання цього принципу (підрозділ 3.4).

Комплексний аналіз вітчизняної судової практики дозволить виявити основні тенденції та особливості реалізації принципу *res judicata* в українській правовій системі, визначити його роль у забезпеченні стабільності судових рішень та правової визначеності загалом, а також виробити практичні рекомендації щодо подальшого вдосконалення правового регулювання цього принципу в Україні.

3.1 Практика судів загальної юрисдикції в Україні щодо застосування *res judicata*

Перед тим, як аналізувати практику судів загальної юрисдикції в Україні щодо принципу *res judicata*, необхідно розібратися, якими саме положеннями оперує українське законодавство. Так, стаття 129-1 Конституції України передбачає, що однією з основних засад судочинства є, серед інших, обов'язковість судового рішення [1]. Відповідно до частини 2 статті 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», судові рішення, що набрали законної сили, є обов'язковими до виконання всіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами, фізичними і юридичними особами та їх об'єднаннями на всій території України [51].

Враховуючи, що Україна належить до континентальної правової системи, підстави застосування *res judicata* здебільшого закріплені у процесуальних

кодексах – Цивільному процесуальному кодексі [13], Господарському процесуальному кодексі (далі – «ГПК») [52], Кодексі адміністративного судочинства (далі – «КАСУ») [53], а також у Кримінальному процесуальному кодексі (далі – «КПК») [54].

Статті 2 ЦПК, 2 ГПК та 2 КАСУ визначають серед основних засад (принципів) судочинства верховенство права, обов'язковість судового рішення, забезпечення права на апеляційний та касаційний перегляд справи, а також неприпустимість зловживання процесуальними правами.

Важливе значення у контексті застосування *res judicata* мають також глави 3 ЦПК, ГПК та КАСУ, які передбачають можливість перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами (стаття 423 ЦПК, 320 ГПК і 361 КАСУ).

Згідно з цими статтями, судові рішення, які набрали законної сили, можуть бути переглянуті за наявності істотних нововиявлених обставин або виключних обставин, зокрема: і) істотні обставини, що не були встановлені судом і не могли бути відомі особі на час розгляду справи; ii) встановлені факти неправомірних дій (фальсифікації доказів, надання неправдивих свідчень тощо), що призвели до ухвалення незаконного рішення; iii) скасування судового рішення, яке стало підставою для ухвалення оскаржуваного рішення; iv) встановлена Конституційним Судом неконституційність правового акта, застосованого судом при вирішенні справи; v) встановлення міжнародною судовою установою порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом; vi) визнання вироком суду вини судді у вчиненні кримінального правопорушення, що призвело до ухвалення незаконного рішення.

Стаття 255 ЦПК додатково встановлює, що однією з підстав закриття провадження у справі є набрання законної сили рішенням суду або ухвали суду про закриття провадження у справі, ухвалені або постановлені з приводу спору між

тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав, або якщо є судовий наказ, що набрав законної сили за тими самими вимогами [13].

У свою чергу, КПК у статті 7 визначає, що зміст та форма кримінального провадження повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, до яких, серед інших, відносяться: і) верховенство права; ii) доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень; iii) заборона двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне і те саме правопорушення [54].

Таким чином, законодавець чітко визначає захист принципу *res judicata* на процесуальному рівні: саме ці засади і принципи формують процесуально-правову основу принципу *res judicata* у вітчизняному законодавстві та визначають межі його застосування українськими судами загальної юрисдикції.

Незважаючи на це, варто зазначити, що практика застосування принципу *res judicata* загальними судами не є ідеальною. Так, наприклад, Печерський районний суд міста Києва у своїй ухвалі від 23 квітня 2021 року у справі № 757/14438/20-ц дійшов висновку про наявність правових підстав для закриття провадження у справі на підставі статті 255 ЦПК України [55]. Печерський районний суд встановив, що позовні вимоги у справі № 757/14438/20-ц є тотожними з вимогами, які вже були предметом розгляду у справі № 757/11581/13-ц; у цій справі суд першої інстанції послався на те, що заборона розгляду тотожного позову впливає і з принципу правової визначеності і, зокрема, з принципу *res judicata* [55].

У своєму рішенні суд застосував практику ЄСПЛ та положення ЄКПЛ, та дійшов висновку, що *«подання позивачем тотожного позову...фактично свідчить про намагання добитися нового слухання справи та нового її вирішення, що не відповідає принципу юридичної визначеності та суперечить положенням пункту 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод»* [55].

Разом з тим, ця справа дійшла до Верховного Суду, який, в свою чергу, у своїй постанові звернув увагу на правову позицію Великої Палати Верховного

Суду (постанова від 20 червня 2018 року у справі № 761/7978/15-ц), де було зазначено, що позови вважаються тотожними лише за умови повного збігу сторін, предмета та підстав спору [56]. Хоча в обох справах підстави і предмет позову (визнання недійсними прилюдних торгів) були однаковими, судом першої інстанції не було враховано зміни у складі сторін, що виключило можливість застосування принципу *res judicata* [56].

Верховний Суд справедливо вказав на необхідність ретельного аналізу предмета, підстав та сторін позову, що дозволило правильно розмежувати новий позов від вже розглянутого [56]. Ця справа чітко демонструє, що суди першої інстанції, хоча і намагаються застосовувати і проявляти повагу до принципу *res judicata*, часто допускають помилки у його практичному використанні. Основна проблема полягає у формальному підході до визначення тотожності предмета та підстав спору, що призводить до необґрунтованого закриття проваджень.

Такі помилки свідчать про недостатню увагу судів до комплексного аналізу нових фактів та обставин, які можуть змінити правову природу позову, а також до правильного встановлення складу сторін у справі. Формальне ототожнення нових позовів із вже розглянутими може призвести до необґрунтованого обмеження доступу до правосуддя та порушення принципу юридичної визначеності.

Як наслідок, рішення судів першої інстанції та апеляційних судів, що ґрунтуються на формальному застосуванні *res judicata*, нерідко оскаржуються до касаційної інстанції, що затягує судовий процес і знижує ефективність судового захисту прав громадян та юридичних осіб.

З іншого боку, існують випадки, коли *res judicata* застосовується судами як механізм для запобігання зловживання правами. Так, у справі № 2-752/2005 Апеляційним судом Одеської області було встановлено, що звернення скажника зі скаргою про скасування рішення суду через 12,5 років після його постановлення, за відсутності непереборних обставин щодо причин поважності пропуску строку,

буде порушенням принципу правової визначеності, що передбачає дотримання принципу *res judicata* [57].

Разом з тим, існує і інша практика, коли судами першої інстанції *res judicata* фактично ігнорується: так, у справі № 212/4585/17 позивач подав позов до ПрАТ «Центральний гірничо-збагачувальний комбінат» (далі – «ПрАТ «ЦГЗК») про відшкодування моральної шкоди, спричиненої смертю батька через професійне захворювання.

Заочним рішенням Жовтневого районного суду міста Кривого Рогу від 10 жовтня 2017 року позов задоволено частково, і рішення набрало законної сили [58]. Однак, у травні 2020 року позивач звернувся до суду з вимогою перегляду заочного рішення за нововиявленими обставинами, стверджуючи, що правонаступництво ПрАТ «ЦГЗК» прав та обов'язків шахти імені Орджонікідзе було встановлено постановою Верховного Суду від 06 лютого 2018 року: і суд першої інстанції задовольнив заяву про перегляд, збільшивши суму моральної шкоди [58].

Однак, пізніше, Верховний Суд задовольнив касаційну скаргу ПрАТ «ЦГЗК», скасувавши рішення суду першої та апеляційної інстанцій, постановивши, що нововиявлені обставини, на які посилався позивач (правонаступництво ПрАТ «ЦГЗК»), не можуть вважатися нововиявленими у розумінні статті 423 ЦПК України. Зокрема, Верховний Суд вказав, що зазначені обставини не є такими, що не могли бути відомі заявнику під час розгляду справи в суді першої інстанції, а тому їх не можна вважати підставою для перегляду остаточного судового рішення [59].

Отже, на підставі аналізу наведеної судової практики можна дійти висновку, що суди першої та апеляційної інстанцій нерідко допускають помилки при застосуванні принципу *res judicata* або не враховують певні обставини, що призводить до тривалих судових процесів та подальшого перегляду справ у Верховному Суді.

Важливість вивчення і аналізу судової практики в цьому контексті тісно пов'язана з поняттям судової правотворчості – так, відповідно до висновків С. Шевчука, загалом судова правотворчість визнається особливим видом правотворчості, який є результатом здійснення судовою владою правотворчої функції у поєднанні із її правозастосовною та інтерпретаційною функціями у процесі розгляду конкретної справи; С. Шевчук визнає, що така правотворчість формулює правоположення, які мають обов'язкову силу не тільки для сторін у справі, але й для інших суб'єктів права відповідно до закону або в силу принципу ієрархічності судової системи (обов'язковість рішень вищих судів для нижчих) або в силу їх переконливості при розгляді аналогічних справ [60, с. 548-549].

Саме тому при розгляді принципу *res judicata* необхідно, у першу чергу, звертатися до підходів і висновків міжнародної практики, а також Верховного Суду, що і стане предметом наступного підрозділу цього дослідження.

3.2 Аналіз правових позицій Верховного Суду щодо застосування *res judicata*

Одразу варто наголосити, що саме практика ЄСПЛ щодо принципу *res judicata* має значний вплив на судову практику і безпосередньо рішення Верховного Суду щодо застосування *res judicata* в тому або іншому контексті: так, К.Пільков зазначає, що практика ЄСПЛ, по суті, призводить до фактичної заміни національної доктрини *res judicata* автономною доктриною ЄСПЛ, оскільки Верховний Суд враховує підходи ЄСПЛ, приділяючи значну увагу таким справам, як, наприклад, «Брумареску проти Румунії», «Пономарьов проти України» та «Христов проти України» [61, с. 83]. Втім, з таким твердженням не можна повністю погодитися, оскільки практика ЄСПЛ не заміняє національне розуміння *res judicata*, а скоріше доповнює та розширює межі його тлумачення.

Українське законодавство безпосередньо визначає принцип остаточності судового рішення та встановлює його межі, зокрема через конституційні положення про обов'язковість (стаття 129-1 Конституції України) та процесуальні норми, що обмежують перегляд судових рішень.

З іншого боку, це абсолютна правда, що Верховним Судом було сформовано велику кількість правових позицій щодо застосування *res judicata*; але у своїх правових позиціях Верховний Суд звертається не лише до висновків ЄСПЛ, а також й до практики Конституційного Суду України (далі – «КСУ»). Так, наприклад, у справі 824/131/23 Верховний Суд підтверджує правомірність застосування апеляційним судом висновку КСУ про те, що *«додержання принципу остаточності судового рішення (res judicata) є надважливим для забезпечення поваги до суду, його рішень та дієвості всієї системи правосуддя в державі, керованій правовладдям»* [62].

Водночас Верховний Суд також враховує правову позицію Конституційного Суду України стосовно власних повноважень щодо застосування принципу *res judicata*. Зокрема, у рішенні від 22 листопада 2023 року № 10-р (П)/2023 Конституційний Суд підтвердив, що касаційний перегляд судових рішень може здійснюватися лише у визначених випадках, з метою усунення порушень норм матеріального або процесуального права, але не для повторного розгляду справи чи нівелювання ролі судів першої та апеляційної інстанцій: *«зазначений припис Кодексу також має правомірну мету – додержання принципу остаточності судового рішення (res judicata) як одного з аспектів вимоги юридичної визначеності»* [62].

Цікавою також є позиція Верховного Суду, що інститут перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами по своїй природі передбачає конфлікт між принципом правової визначеності та правом на справедливий суд, але останній (з урахуванням того ж принципу правової визначеності, в аспекті чіткості судового процесу та винятковості переліку і вимог до обставин, що можуть виступати як нововиявлені) має пріоритет [64].

З такою позицією Верховного Суду не можна беззастережно погодитися, оскільки вона створює штучну ієрархію між двома рівнозначно важливими принципами – правовою визначеністю та правом на справедливий суд, які повинні існувати у взаємному балансі, а не витіснити один одного, розставляючи певні

пріоритети. Скоріше, доцільніше стверджувати, що пріоритет має не окремий принцип, а баланс: *res judicata* гарантує стабільність правовідносин, остаточність судових рішень, тоді як право на справедливий суд гарантує справедливість у межах процедур, які мають бути чітко визначені, але в той же час адаптовані під конкретні обставини справи.

Окрім цього, трохи формалістичною видається і позиція Верховного Суду про те, що *«фактично норма про можливість поновлення процесуальних строків є, по суті, пільгою, яка може застосовуватися як виняток із загального правила, оскільки в іншому випадку нівелюється суть чіткого встановлення законодавцем кожного з процесуальних строків»* [65]. Така інтерпретація може знижувати стандарти судового захисту: якщо поновлення строку розглядати лише як пільгу, а не як інструмент балансу, як було зазначено вище, між правовою визначеністю і правом на справедливий суд, потенційно може існувати ризик порушення права на ефективний засіб юридичного захисту.

Не підлягає сумніву і те, що дещо унікальний підхід до *res judicata* було сформовано Верховним Судом у низці рішень самостійно: зокрема, показовим у цьому контексті є підхід Великої Палати Верховного Суду у Постанові від 18 листопада 2020 року у справі № 4819/49/19 [66]. У цій справі Велика Палата висловила позицію, що перегляд судового рішення на підставі визнання норми закону неконституційною може бути неможливим. Велика Палата зазначила, що рішення Конституційного Суду про неконституційність норми закону *«має значення, перш за все, як рішення загального характеру, яким визначається правова позиція для вирішення наступних справ, а не як підстава для перегляду справи із ретроспективним застосуванням нової правової позиції і зміни таким чином стану правової визначеності, вже встановленої остаточним судовим рішенням»* [66].

Схожий висновок було викладено у Постанові Касаційного адміністративного суду у справі № 2а-1131/11/1470: *«Частиною другою статті 152 Конституції України передбачено, що закони, інші акти або їх окремі*

положення, що визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність, якщо інше не встановлено самим рішенням, але не раніше дня його ухвалення» Зі змісту наведеної норми вбачається, що за загальним правилом рішення Конституційного Суду України змінює законодавче регулювання лише для правовідносин, що матимуть місце з дати його ухвалення, якщо інше не встановлено самим рішенням» [67].

Такі висновки Верховного Суду створюють певну проблему: по суті, це означає, що встановлення неконституційності закону поширюється на правовідносини, які виникли після ухвалення відповідного рішення КСУ, а також на ті, що тривають на момент його ухвалення; однак, таке рішення не може впливати на правовідносини, які завершилися до ухвалення рішення Конституційного Суду. І у рамках цього виникає наступна колізія: в процесуальному законодавстві, як було описано у підрозділі вище, прямо передбачено, що встановлення Конституційним Судом неконституційності норми закону є виключною обставиною для перегляду судового рішення. Така ситуація, у свою чергу, створює правову невизначеність – яку можна вважати трохи абсурдною з точки зору реалізації права на судовий захист: якщо закон передбачає можливість перегляду, але суд фактично заперечує цю можливість, виникає пряме протиріччя між вимогами законодавства та судовою практикою.

У своїй окремій думці судді Верховного Суду у справі № 4819/49/19 від 18 листопада 2020 року порушили питання щодо пошуку балансу між захистом прав особи та забезпеченням правової стабільності судових рішень [68]. На їхню думку, якщо заперечувати ретроспективну дію рішень Конституційного Суду щодо неконституційності норм кримінального процесу, це нівелює сенс виключної обставини для перегляду рішень і фактично робить цю норму «мертвою» [68, § 12].

Варто зазначити, що питання, підняте у цій справі, у якійсь мірі стало надзвичайно дискусійним: так, у справі № 616/458/21 колегія суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду дійшла переконання про необхідність

відступлення від висновку щодо виключно перспективної дії рішень (висновків) Конституційного Суду України і відійшла від висновків Верховного Суду у справі № 4819/49/19, зазначивши, що рішення Конституційного Суду України щодо неконституційності положення нормативно-правового акту за підставою, що такий акт не відповідає Конституції України, підлягають врахуванню при вирішенні справи судом *незалежно від моменту виникнення спірних правовідносин* або його ухвалення після прийняття оскарженого (оскаржених) судового рішення [69].

Колегія суддів у справі № 616/458/21 також звернула увагу, що це питання є актуальним для судів усіх юрисдикцій та зумовлює необхідність надання відповідей на питання щодо умов ретроактивного врахування судами рішень, і передала справу на розгляд безпосередньо до Великої Палати Верховного Суду [69, § 51].

Тут варто зазначити, що це питання існувало завжди, але формально піднялося ще в 2020 році – однак, лише у вересні 2024 року Велика Палата Верховного Суду сформувала остаточний висновок станом на квітень 2025 року, що *«зміна правового врегулювання, про доцільність якої фактично висувала колегія суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду, потребує комплексного підходу, який не може бути реалізований з використанням повноважень Великої Палати Верховного Суду, яка в межах вирішення виключної правової проблеми може сформувати підхід до застосування норми права існуючої (такої, що сформована і затверджена) правової системи»* [69, § 66]. Велика Палата також наголосила, що у жодному випадку не може вирішувати правові питання, віднесені до компетенції Верховної Ради України та Конституційного Суду України [69, § 67].

Разом з тим, Велика Палата також зазначила, що з часу прийняття нею 18 листопада 2020 року постанови у справі N 4819/49/19 щодо прямої (перспективної) дії рішень Конституційного Суду України, відсутні підстави стверджувати, що відбулася зміна суспільних відносин чи нормативного регулювання, внаслідок чого

цей висновок втратив ясність, набув ознак неузгодженості, необґрунтованості, незбалансованості чи помилковості [69, § 94].

Фактично, рішення Верховного Суду у справі № 4819/49/19 від 18 листопада 2020 року підняло складне питання щодо ретроспективної дії рішень КСУ у контексті принципу *res judicata*. Основна проблема полягає у зіткненні двох важливих правових елементів: і) принципу юридичної визначеності та остаточності судового рішення, тобто самого *res judicata*; ii) права на доступ до суду та ефективний судовий захист у разі визнання норми закону неконституційною.

Проблематика посилюється ще й тим, що судова практика з цього питання залишається неоднорідною. Як було продемонстровано вище, у справі № 616/458/21 колегія суддів Касаційного цивільного суду дійшла висновку про необхідність відходу від позиції щодо виключно перспективної дії рішень КСУ. Тоді колегія суддів прямо вказала, що рішення КСУ щодо неконституційності норми закону має застосовуватись навіть до правовідносин, що виникли до його ухвалення. Такий підхід був переданий на розгляд Великої Палати Верховного Суду, яка, однак, не сформулювала чіткого висновку, зазначивши лише, що зміна правового врегулювання вимагає комплексного підходу та не може бути вирішена в межах судової практики.

Таким чином, питання про ретроактивність рішень КСУ щодо неконституційності норм залишається відкритим та потребує максимальної уваги з боку науковців і, можливо, у подальшому навіть законодавця. Верховна Палата, незважаючи на категоричну сталість своєї позиції, не вирішила цю дилему остаточно, що свідчить про необхідність подальшого аналізу цього питання.

3.3 Проблеми та виклики реалізації принципу *res judicata* в Україні

Окрім неоднозначності застосування неконституційності норми як підстави для перегляду рішення суду, українська правова система має низку інших проблем стосовно *res judicata*; серед них, зокрема, основною проблемою є саме виконання судових рішень. Згідно зі статтею 129-1 Конституції України, яка вже згадувалась

у цьому дослідженні, судові рішення підлягає обов'язковому виконанню, а обов'язок щодо забезпечення його реалізації покладається на державу, яка діє через відповідні державні органи.

Так, відповідно до рішення Конституційного Суду України від 14 лютого 2024 року № 1-р(П)/2024, право на судовий захист, установлене частиною першою статті 55 Конституції України, слід розглядати у зв'язку з основними засадами судочинства, визначеними частиною другою статті 129 Конституції України, та з урахуванням права на справедливий суд (складником якого є обов'язок держави виконати судові рішення), гарантованого статтею 6 Конвенції [70].

Разом з тим, невиконання державою такого обов'язку суперечить приписам пункту 9 частини другої статті 129, частин першої, другої статті 129-1 Конституції України та призводить до порушення права особи на судовий захист, нівелює дієвість судочинства, що є несумісним із принципом верховенства права [70].

і. Загальні проблеми виконання рішень українських судів

Відповідно до статистики, наведеної суддею Великої Палати Верховного Суду, Олегом Ткачуком, виконується лише близько 20% судових рішень зобов'язального характеру [71]. Так, секретар судової палати з розгляду справ щодо виборчого процесу та референдуму, Жанна Мельник-Томенко, зазначає, що невиконання судових рішень зобов'язального характеру спричинене переважно тим, що задекларовані законом соціальні гарантії не можуть бути реалізовані через дефіцит бюджету [71]. В Україні значною мірою також існує проблема службової недбалості посадовців щодо виконання рішень. Наразі прокуратура не систематизує статистику притягнення до кримінальної відповідальності за навмисне невиконання рішень, що знижує ефективність судового захисту [71].

Однією з проблем в системі примусового виконання судових рішень також є недостатня цифровізація та застарілі процедури [72; 73].

Хоча порядок примусового виконання судових рішень визначено Законом України «Про виконавче провадження», а державні та приватні виконавці зобов'язані здійснювати своєчасне та повне виконання рішень, на практиці цей процес часто є неефективним через застарілі механізми [72; 73]. Зокрема, заходи примусового виконання рішень, такі як звернення стягнення на майно (арешт, вилучення або списання коштів з рахунків), не відповідають сучасним викликам і потребують оновлення [73].

Недостатня цифровізація процесу, зокрема, механізму накладення арешту на майно (кошти) та реєстрації обтяжень, значно ускладнює роботу виконавців. Також потребує вдосконалення функціонал автоматизованої системи виконавчого провадження (далі – «АСВП»), включно з механізмом автоматизованого арешту коштів боржників [73].

ii. Проблематика виконання рішень українських судів в умовах російської агресії проти України

Звичайно, в реаліях повномасштабної агресії Російської Федерації проти України, однією з найбільш нагальних і актуальних проблем також є виконання рішень за численними позовами українських громадян проти Росії. Українські суди послідовно відмовляються визнавати суверенний імунітет Росії у справах про відшкодування шкоди, спричиненої агресією з боку Російської Федерації. Така судова практика означає, що Росія не потребує надання згоди на виступ у ролі відповідача у справах щодо компенсації збитків, завданих збройною агресією, посяганням на суверенітет і територіальну цілісність України та порушенням норм міжнародного права.

Відповідно до статистики, лише станом на початок 2024 року, принаймні 397 рішень було винесено українськими судами щодо відшкодування шкоди, завданою військовою агресією [74]. У 2025 році ця цифра, вочевидь, вже значно більше – однак питання щодо ефективності, перспективи виконання та фактичного

стягнення з Росії збитків відповідно до таких рішень залишається майже абсолютно невизначеним.

Ще однією проблемою є організація діяльності виконавців на окупованих або деокупованих територіях, що виникла внаслідок повномасштабного вторгнення.

З моменту початку бойових дій Міністерство юстиції України заблокувало доступ до АСВП для відділів Державної виконавчої служби (ДВС) та приватних виконавців, офіси яких опинилися на окупованих територіях, що було обумовлено міркуваннями безпеки та контролю над діяльністю виконавців [75]. Державні виконавці частково вирішили цю проблему шляхом зміни дислокації: після переміщення до підконтрольних міст доступ до АСВП було відновлено, що дозволило їм продовжити роботу [75].

Проте приватні виконавці стикнулися з іншою складністю – законодавство зобов'язує їх мати офіс за місцем здійснення діяльності [75] (стаття 26 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» передбачає, що до початку здійснення діяльності приватний виконавець зобов'язаний організувати офіс у межах виконавчого округу [76]). Через це багато приватних виконавців опинилися у патовій ситуації: не маючи можливості оперативно відкрити новий офіс у безпечному регіоні, вони не можуть відновити доступ до системи та виконувати свої обов'язки [75].

На думку В. Булая, така ситуація негативно впливає не лише на виконавців, але й на стягувачів та боржників: без доступу до АСВП виконавець не може повернути виконавчий документ стягувачу, закінчити виконавче провадження, зняти арешт або передати документ іншому виконавцю для продовження дій. Це створює правову невизначеність та обтяжує майнові права боржників навіть у випадках добровільного виконання рішення [75].

Відсутність чітких механізмів вирішення цієї проблеми значно уповільнює процес виконання судових рішень, створюючи додаткові бар'єри для реалізації прав громадян та юридичних осіб.

Отже, до основного переліку проблем реалізації *res judicata* (а саме в частині остаточності судового рішення), доцільно буде віднести наступні: і) дефіцит бюджету та службова недбалість посадовців; ii) недостатня цифровізація виконавчих процедур; iii) невизначеність виконання рішень щодо стягнення шкоди з Росії; iv) організаційні труднощі виконавців на окупованих або деокупованих територіях; vi) відсутність чітких пропозицій щодо механізмів вирішення зазначених проблем.

3.4 Перспективи вдосконалення правового регулювання *res judicata* в Україні

Попри існуючі проблеми, що були детально розглянуті у попередньому підрозділі, цифровізація виконавчого провадження відкриває нові можливості для вдосконалення правового регулювання принципу *res judicata*. Однією з ключових ініціатив у цьому напрямку є Законопроект № 9363, який на сьогодні прийнятий Верховною Радою України за основу з доопрацюванням певних положень і готується на друге читання [77]. Так, Законопроект № 9363 спрямований на цифровізацію виконавчого провадження, що дозволить автоматизувати взаємодію Єдиного реєстру боржників з іншими державними реєстрами [73].

Відповідний Законопроект має запобігти спробам боржника ухилитися від виконання судового рішення шляхом виведення активів: перед здійсненням будь-якої дії з майном боржника буде обов'язковою перевірка у відповідних реєстрах, що дозволить встановити, чи внесено особу до Єдиного реєстру боржників і чи не накладено на майно обтяження [73].

Окрім цього, Законопроектом пропонується внесення змін, які передбачають розширення функціоналу АСВП щодо взаємодії виконавців з державними органами, банками, іншими фінансовими установами, небанківськими надавачами платіжних послуг, емітентами електронних грошей та автоматизацію формування відомостей, необхідних для обрахування розмірів винагороди державних виконавців [73]. Таким чином, прийняття Законопроекту № 9363 дозволить

спростити процедуру примусового виконання судових рішень завдяки запровадженню автоматизованого контролю.

Вирішення проблеми виконання судових рішень у справах проти Росії може частково здійснюватися не через законодавчі зміни, а завдяки практичним підходам. Зокрема, нещодавнє рішення Господарського суду Запорізької області [78] набуло особливого значення. У ньому суд постановив, що компанії «Газпром», «Газпром Капітал» та «Газпром Інтернешнл» (Група «Газпром») фактично виступають як «альтер-его» російської держави, а отже, повинні нести солідарну відповідальність за збитки, завдані агресією Росії проти України [78].

З урахуванням такого підходу, пізніше Гаазький суд ухвалив рішення про замороження активів «Газпрому» в Нідерландах, зокрема часток у місцевому спільному підприємстві [79]. Це фактично було здійснено на підтримку судового процесу, який тривав у Господарському суді Запорізької області [79]. Таким чином, судова інстанція іншої держави фактично визнала правомірність вимог щодо відповідальності «Газпрому» як «альтер-его» російської держави за збитки, завдані агресією Росії проти України. З огляду на таке замороження активів «Газпрому» в Нідерландах з урахуванням висновків у рішенні Господарського суду Запорізької області, можна стверджувати, що перспективи стягнення коштів з російських державних і приватних компаній за рішеннями українських судів значно зросли.

Отже, особа має право звернутися до українського суду з позовом про відшкодування збитків, спричинених Росією та компаніями, що належать або контролюються російською державою, такими як група «Газпром» та інші державні або приватні підприємства, тісно пов'язані з російською владою. Після отримання рішення українського суду потенційно можливе його примусове виконання за місцезнаходженням активів співвідповідачів.

Разом з тим, цей підхід все ще має низку недоліків: перш за все, розшук активів співвідповідачів – складний, тривалий і витратний процес, який потребує залучення кваліфікованих юристів та спеціалізованих компаній для здійснення

комплексного розшуку майна, що значно підвищує витрати на реалізацію судового рішення. Навіть за умови успішного виявлення активів немає жодної гарантії фактичного відшкодування.

Більше того, така опція фактично заблокована для звичайних громадян через високі фінансові витрати та складність процесу, що робить її доступною лише для юридичних осіб або осіб з суттєвими фінансовими ресурсами.

Згадуючи проблематику ретроактивності рішень КСУ щодо неконституційності норм як підстави для перегляду судового рішення, необхідно розглянути два варіанти.

Щодо першого варіанту, то цікавою видається наступна ситуація: так, у 2024 році Конституційним Судом було прийнято рішення, яким було визнано, що частина 3 статті 321 ГПК України, у частині, яка забороняла перегляд судових рішень через 10 років після їх набрання законної сили на підставі рішення ЄСПЛ, не відповідає Конституції України [70]. У березні 2025 року на виконання цього рішення КСУ набув чинності Закон, яким було внесено низку змін в процесуальні Кодекси і передбачено, що строк для перегляду за рішенням ЄСПЛ може бути поновлено навіть після спливу 10 років, а особи, щодо яких ЄСПЛ вже ухвалив рішення до набрання чинності цього Закону, мають право протягом 30 днів звернутися за переглядом судового рішення [80].

І саме тут можна провести пряму паралель з дискусією щодо ретроактивної дії рішень КСУ, яку жорстко обмежує Велика Палата: її позиція про виключно перспективну дію таких рішень фактично створює аналог обмеження на перегляд остаточних рішень, навіть якщо вони базувалися на нормі, визнаній неконституційною.

Це, своєю чергою, породжує правову невизначеність і суперечить самим основам верховенства права – аналогічно до ситуації, що склалася зі строком у 10 років щодо рішень ЄСПЛ. Саме тому першим і основним варіантом є забезпечити однаковий підхід щодо рішень ЄСПЛ та КСУ, які мають рівне значення для

системи захисту прав людини, і закріпити можливість звернутися до суду з проханням щодо перегляду рішення навіть у ситуації, коли після визнання норми неконституційною минув значний час і правовідносини були припинені, за умови якщо це дійсно забезпечить поновленню порушених неконституційністю акту прав.

Це, в свою чергу, призведе до узгодженості судової практики із положеннями статті 152 Конституції України, яка передбачає, що матеріальна чи моральна шкода, завдана фізичним або юридичним особам актами і діями, що визнані неконституційними, відшкодовується державою у встановленому законом порядку.

Водночас варто підкреслити, що мова йде не про всі без винятку рішення Конституційного Суду, а лише про ті випадки, коли неконституційність акта спричинила реальне порушення конкретного суб'єктивного права. Саме в таких ситуаціях, згідно з підходом, запропонованим професором Ключковським, компенсаційна природа відшкодування шкоди вимагає відновлення порушеного права (*restitutio in integrum*), що передбачає можливість перегляду справи для його поновлення [81, с. 7].

Без визнання факту порушення права питання про відшкодування не може навіть виникнути; відмова переглянути справу за таких обставин фактично блокує доступ до механізму відшкодування шкоди, прямо передбаченого частиною третьою статті 152 Конституції України [81, с. 7].

Разом з тим, такий підхід також підкреслює, що забезпечення доступу до суду є невіддільним елементом реалізації права на ефективний засіб правового захисту; без цього перегляд судових рішень, винесених на основі неконституційних актів, фактично стає формальністю, що підриває довіру до правової системи та створює ілюзію захисту прав без їхнього реального поновлення. Закріплення такого підходу у перспективі забезпечить узгодженість судової практики із положеннями статті 152 Конституції України, яка встановлює обов'язок держави відшкодовувати шкоду, завдану актами та діями, що визнані неконституційними.

З іншого боку, важливо також зазначити, що запровадження такого механізму потенційно зміцнить довіру громадян до судової влади, оскільки продемонструє готовність держави і законодавця «визнавати власні помилки» та забезпечувати справедливе відшкодування шкоди. Це, своєю чергою, допоможе сформувати більш стійку правову систему, у якій верховенство права виконує не лише декларативну функцію, а буде мати реальне практичне наповнення.

У своїй окремій думці по справі № 22-23/321-05-10190 суддя Микола Мазур зазначає, що у багатьох юрисдикціях існує правило, яке визначає пряму дію рішень таких судів у часі, що унеможливорює перегляд вже ухвалених судових рішень відповідно до принципу *res judicata*; однак з цього правила існує виключення для осіб, котрі були авторами конституційних скарг, за результатами розгляду яких відповідні норми були визнані неконституційними [82, § 24]. У своєму аналізі суддя доходить висновку, що рішення Конституційного Суду про неконституційність норми має пряму дію на майбутнє, але має виняток робитися для осіб, які подали конституційну скаргу; і саме Велика Палата має чітко окреслити позицію щодо такого перегляду саме за заявою автора скарги [82, §§ 24-26].

На думку судді, Велика Палата повинна була прямо вказати, що обмеження права особи-автора конституційної скарги на перегляд рішень суперечить Конституції, і ініціювати перед Верховним Судом подання до КСУ щодо неконституційності норми, передбаченою пунктом 1 частини 3 статті 320 ГПК [82, §§ 42-43].

Другим варіантом може бути безпосередньо врахування категоричності Великої Палати Верховного Суду та розглянути можливість внесення змін до процесуального законодавства (ЦПК, ГПК, КАСУ) у частині того, що перегляд судового рішення на підставі визнання норми неконституційною можливий лише у випадку, коли правовідносини не є припиненими (тобто рішення ще не виконане або правові наслідки не настали).

Відповідний підхід дозволить врахувати позицію Великої Палати Верховного Суду щодо правової стабільності остаточних рішень та водночас забезпечить доступ до правосуддя в ситуаціях, коли рішення КСУ може впливати на ще не завершені або тривалі правовідносини.

У цьому контексті пропонується внести зміни до процесуального законодавства, а саме доповнити уточненням, що перегляд судових рішень можливий лише за умови, що рішення Конституційного Суду прийнято після ухвалення оскаржуваного рішення і що це судове рішення підлягає виконанню. На прикладі статті 320 ГПК пропонується внести наступні зміни:

Стаття 320 ГПК	Запропонована зміна
<p>3. Підставами для перегляду судових рішень у зв'язку з виключними обставинами є:</p> <p>1) встановлена Конституційним Судом України неконституційність (конституційність) закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого (не застосованого) судом при вирішенні справи, якщо рішення суду ще не виконане;</p>	<p>3. Підставами для перегляду судових рішень у зв'язку з виключними обставинами є:</p> <p>1) встановлена Конституційним Судом України неконституційність (конституційність) закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого (не застосованого) судом при вирішенні справи, якщо відповідне рішення Конституційного Суду України прийнято після ухвалення оскарженого (оскаржених) судового рішення, та виключно за умови, що таке рішення підлягає виконанню.</p>

Варто наголосити, що запропонована зміна до процесуального законодавства не є унікальною або вигаданою з нуля. Ідея щодо її формулювання вже фактично була закладена у висновках колегії суддів Другої судової палати Касаційного

цивільного суду [69, § 48]. Однак, таке формулювання є більш чітким, узгодженим – воно відповідає практиці, що склалася на судовому рівні, а також сприяє підвищенню передбачуваності правозастосування.

З такою позицією можна не погодитися – адже дискусія щодо правомірності такого тлумачення з боку Великої Палати досі існує; з іншого боку, чітке визначення умов, за яких можливий перегляд судових рішень на підставі неконституційності норми, дозволить уникнути ситуацій, коли громадяни та юридичні особи подають заяви про перегляд тоді, коли правовідносини вже припинені або судові рішення вже виконане.

При цьому особливо важливо ще раз підкреслити, що перегляд повинен бути можливим лише у тих випадках, коли неконституційність акта дійсно призвела до порушення конкретного суб'єктивного права, а не в абстрактних ситуаціях; лише такий підхід – і це узгоджено доктринально – забезпечує баланс між правовою визначеністю та захистом прав людини, запобігає зловживанням і водночас дозволяє ефективно реалізувати конституційну гарантію відшкодування шкоди у випадках застосування неконституційних норм.

* * *

В умовах, коли правова система України функціонує під надзвичайним навантаженням – як у внутрішньому, так і міжнародному контексті – принцип *res judicata* виступає своєрідною основою стабільності правового порядку. Його реалізація гарантує незворотність судових рішень, виключає можливість багаторазового оскарження однієї і тієї ж справи, забезпечує остаточність судового процесу, правову визначеність і довіру громадян до судової влади.

У Розділі 3 цього дослідження було проведено комплексний аналіз проблем реалізації принципу *res judicata* в Україні з урахуванням як національної судової практики, так і актуальних викликів, що постали в умовах повномасштабної агресії Російської Федерації проти України. Проведений аналіз показав, що основні проблеми реалізації принципу *res judicata* в Україні пов'язані із наступними

аспектами: і) неоднозначність застосування рішень Конституційного Суду України щодо неконституційності норм як підстави для перегляду судових рішень; іі) невиконання судових рішень, яке є однією з найгостріших проблем у правовій системі України.

Юридична невизначеність щодо дії рішень Конституційного Суду як підстави для перегляду вже ухвалених судових рішень, зокрема, після визнання норм неконституційними створює ризик розбалансування правової системи; занадто формалістичний підхід Великої Палати до цього питання створює широке дискусійне поле – коли законодавство все ще чітко надає можливість перегляду рішення, але ця можливість фактично блокується судовою практикою. Відповідна проблема потребує якщо не фінального вирішення – шляхом повної зміни підходів українських судів і відповідної практики, то принаймні узгодження з нормативними приписами в процесуальних кодексах.

З іншого боку, невиконання судових рішень також є системною проблемою, що суттєво нівелює практичну цінність *res judicata*. Фактично, остаточне судове рішення втрачає значення, якщо держава не забезпечує його реальне виконання.

Водночас, були виявлені перспективи вдосконалення правового регулювання *res judicata* в Україні. Насамперед, було запропоновано внесення низки змін до існуючих законодавчих актів, а також продемонстрована можливість сприяння міжнародному визнанню рішень українських судів щодо стягнення збитків з Російської Федерації.

ВИСНОВКИ

У цьому дослідженні було поставлено за мету всебічне осмислення ролі принципу *res judicata* як складової принципу правової визначеності, з урахуванням історичних, порівняльно-правових, міжнародних і національних контекстів. Проведене дослідження дозволило виявити багатовимірну природу цього принципу та водночас окреслити проблеми, пов'язані з його реалізацією, зокрема в українській правовій системі.

Аналіз у Розділі 1 показав, що принцип *res judicata* історично виник із римського права і з часом еволюціонував у складову концепції правової визначеності, яка, у свою чергу, становить фундаментальну ознаку верховенства права; у сучасному праві принцип *res judicata* виконує декілька ключових функцій: по-перше, він гарантує остаточність судових рішень і недопущення їх безпідставного перегляду; по-друге, забезпечує стабільність правовідносин і захист добросовісних очікувань сторін; по-третє, обмежує дискрецію судів та сторін, встановлюючи межі допустимого оскарження й перегляду.

Це дозволяє розглядати *res judicata* не лише як технічний процесуальний інститут, а як глибоку правову категорію, що має значення для розуміння природи судової влади, її повноважень і взаємодії з іншими гілками влади.

Змістовне наповнення принципу *res judicata* відрізняється у різних правових системах. Порівняльний аналіз, здійснений у Розділі 2, виявив два головні підходи до цього принципу – континентальний та англосаксонський. У країнах континентального права (Франція, Німеччина, Італія, Бельгія та інші) *res judicata* розглядається передусім як процесуальний механізм, жорстко обмежений трьома критеріями тотожності: сторін, предмета та підстави позову. Це забезпечує формальну визначеність і дає суду змогу чітко ідентифікувати справи, які вже були вирішені.

Водночас, такий підхід може значно звужувати сферу дії *res judicata*, обмежуючи його лише тими аспектами справи, які були предметом прямого

розгляду. З іншого боку, у системах загального права (зокрема в Англії, США) *res judicata* виступає як поняття, яке охоплює як *cause of action estoppel*, так і *issue estoppel*, а також доктрину злиття та запобігання зловживанню процесом. Це свідчить про більш матеріалізоване розуміння цього принципу, яке має на меті не лише забезпечити остаточність формального рішення, а й унеможливити повторне порушення одного й того самого юридичного питання навіть у рамках іншого позову.

Практика міжнародних судових органів, таких як Європейський суд з прав людини, Суд Європейського Союзу, Міжнародний Суд ООН та Міжнародний кримінальний суд, підтверджує універсальність *res judicata* як одного з принципів, визнаних усіма цивілізованими правовими системами. У практиці ЄСПЛ *res judicata* безпосередньо впливає з принципу правової визначеності як елемента верховенства права. ЄСПЛ неодноразово наголошував, що остаточне судове рішення має зберігати юридичну силу й не підлягати повторному перегляду за відсутності виняткових обставин.

Водночас, ЄСПЛ також визнає, що *res judicata* не є абсолютним і може бути обмежене у випадку виключних обставин; Суд ЄС співвідносить *res judicata* з принципом ефективності права ЄС, а Міжнародний Суд ООН та МКС, зі свого боку, трактують *res judicata* як засіб гарантування стабільності міжнародних правовідносин і як запобіжник повторному притягненню особи до кримінальної відповідальності (*ne bis in idem*).

На цьому тлі особливого значення набуває аналіз реалізації принципу *res judicata* в Україні, який було проведено в Розділі 3 цього дослідження. Україна, як держава континентальної правової сім'ї, дотримується принципу правової визначеності, закріплюючи його здебільшого у процесуальному законодавстві. Однак, на практиці реалізація цього принципу стикається з низкою викликів, і однією з найсерйозніших проблем є неоднозначність питання про надання ретроспективної дії рішенням Конституційного Суду щодо неконституційності норм законів, якими порушуються права людини. Національна практика, зокрема

позиція Великої Палати Верховного Суду, демонструє тенденцію до звуження підстав для перегляду судових рішень, ухвалених на основі пізніше визнаних неконституційними норм, що породжує конфлікт між формальною визначеністю та потребою у відновленні справедливості.

Такий підхід, попри спробу захистити *res judicata*, ставить під сумнів реальну можливість виправлення рішень, винесених за неконституційними нормами. Не менш серйозною є проблема невиконання судових рішень, яка фактично нівелює суть принципу *res judicata*: навіть остаточне й формально обов'язкове судове рішення втрачає своє значення, якщо держава не здатна гарантувати його виконання.

Така ситуація підриває довіру громадян до судової влади й порушує базову функцію правової визначеності – забезпечення стабільності правових очікувань. Водночас, дослідження засвідчило наявність потенціалу для вдосконалення правового регулювання *res judicata* в Україні. Серед запропонованих заходів – удосконалення норм процесуальних кодексів щодо чіткого визначення меж перегляду судових рішень у зв'язку з рішеннями КСУ і прийняття законодавства, яке б сприяло цифровізації виконавчих проваджень.

Отже, відповідь на поставлене дослідницьке питання полягає у тому, що роль принципу *res judicata* як складової правової визначеності у контексті верховенства права і судової практики полягає не лише у гарантуванні остаточності судових рішень, їх незмінності за відсутності виняткових обставин і запобіганні повторному розгляду тотожних спорів; *res judicata*, виступаючи особливим правовим елементом – феноменом – значною мірою сприяє переосмисленню і формуванню нових підходів до реалізації і забезпечення правової визначеності в цілому (як, наприклад, у ситуації зі зміною законодавства щодо підстав перегляду рішень, пов'язаних із винесенням рішення ЄСПЛ).

Для України, яка стикається з воєнними, політичними і правовими викликами, принцип *res judicata* має не лише юридичне, а й інституційне значення

– він є показником спроможності держави гарантувати верховенство права та реалізацію правосуддя як остаточного й обов'язкового складника правової системи навіть у часи повномасштабного вторгнення. Саме тому розвиток і повага до принципу *res judicata*, а також впровадження дієвих механізмів його забезпечення, є абсолютно необхідною умовою сьогодення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 04.05.2025).
2. Звіт Європейської Комісії «За демократію через право». Рада Європи, Дослідження № 512/2009, Страсбург. 2011. Переклад українською С. Головатого, *Право України*. 2019. С. 14-38. URL: [https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx%3Fpdffile%3DCDL-AD\(2011\)003rev2-ukr&ved=2ahUKEwirzvuhkJ6FAxVeh_0HNa45BskQFnoECB4QAQ&usg=AOvVaw2QtG3-g3nlBz25GbgW_5cp](https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx%3Fpdffile%3DCDL-AD(2011)003rev2-ukr&ved=2ahUKEwirzvuhkJ6FAxVeh_0HNa45BskQFnoECB4QAQ&usg=AOvVaw2QtG3-g3nlBz25GbgW_5cp) (дата звернення: 04.05.2025).
3. Rule of Law Checklist. Venice Commission of the Council of Europe. Council of Europe. 2016. URL: https://www.venice.coe.int/images/SITE%20IMAGES/Publications/Rule_of_Law_Check_List.pdf (дата звернення: 04.05.2025).
4. Мірило верховенства права (правовладдя) національного рівня: практика України (Rule of law Checklist at national level: case of Ukraine) / за заг. ред. М. Козюбри, упорядники та автори коментарів: В. Венгер, А. Заєць, Є. Зверев, М. Козюбра, Ю. Матвеева, О. Цельєв. *Центр дослідження проблем верховенства права та його втілення в національну практику України Національного університету «Києво-Могилянська академія»*. Київ, 2020. 144 с. URL: <https://rm.coe.int/rule-of-law-checklist-at-national-level-case-of-ukraine/1680a07dd0> (дата звернення: 04.05.2025).
5. Протокол № 7 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, № 994_804 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_804#Text (дата звернення: 04.05.2025).

6. Матвеева Ю.І. Принцип правової визначеності як складова верховенства права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2019. 21 с. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/7f6b76df-45c2-4189-90b1-72d1e321569f> (дата звернення: 04.05.2025).
7. Цувіна, Т. Реалізація принципу res judicata у цивільному судочинстві: досвід зарубіжних держав. *Часопис Київського університету права*, (1), 2020, С. 220-225. URL: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/290/275> (дата звернення: 04.05.2025).
8. Moschzisker R. "Res Judicata." *The Yale Law Journal*. 1929. Vol. 38. No. 3. P. 299-334. URL: https://www.jstor.org/stable/pdf/790303.pdf?refreqid=fastly-default%3A5b318ce1d20465b5cc71521d5e3590c6&ab_segments=&initiator=&acceptTC=1 (дата звернення: 04.05.2025).
9. Пільков К.М. Res judicata та споріднені доктрини остаточної дії судового рішення: порівняльно-правовий аспект. *Аналітично-порівняльне правознавство*, (3), 2021. С. 15-21. URL: https://repository.ndippp.gov.ua/bitstream/handle/765432198/538/APP-3_2021_Pilkov_Res_judicata_related_doctrines.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 04.05.2025).
10. Панкратова В. Історичні витoki принципу правової визначеності. *Підприємництво, господарство і право*, 2017. С. 187-192. URL: <http://www.pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/1/36.pdf> (дата звернення: 04.05.2025).
11. Матвеева Ю. І. Принцип правової визначеності як складова верховенства права: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2019. 220 с. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5db500da-d91f-422b-b976-bc2258d24a43/content> (дата звернення: 04.05.2025).

- 12.Феннич В.П. Законна сила ухвал суду першої інстанції в цивільному процесі. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2023. С. 189-193. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/281663/275882> (дата звернення: 04.05.2025).
- 13.Цивільно-процесуальний кодекс України : Закон України від 19.05.2011 р. № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004, № 40-41, 42, ст.492. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 04.05.2025).
- 14.Ланкевич А.З. Інцидентний конституційний контроль, преюдиціальність рішень Конституційного Суду України та усталена практика адміністративних судів в Україні. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2011. С. 122-126 URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/17412/1/ІНЦИДЕНТНИЙ%20КОНСТИТУЦІЙНИЙ%20КОНТРОЛЬ.pdf> (дата звернення: 04.05.2025).
- 15.Про Конституційний Суд України : Закон України від 13.07.2017 р. № 2136-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. Ст. 376. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text> (дата звернення: 04.05.2025).
- 16.UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration : United Nations Commission on International Trade Law, 1985 (with amendments as adopted in 2006). URL: https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/19-09955_e_ebook.pdf (дата звернення: 04.05.2025).
- 17.Конвенція Організації Об'єднаних Націй про визнання та приведення до виконання іноземних арбітражних рішень : підписана у Нью-Йорку 10.06.1958 р., набула чинності 7.06.1959 р. URL: https://icac.org.ua/wp-content/uploads/Text-of-UN-Convention_New-York-1958-4.pdf (дата звернення: 04.05.2025).

18. Про міжнародний комерційний арбітраж : Закон України від 24.02.1994 р. № 4002-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 25. Ст. 198. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4002-12#Text> (дата звернення: 04.05.2025).
19. Res Judicata in International Arbitration / Aceris Law LLC. 2021 р. URL: <https://www.acerislaw.com/res-judicata-in-international-arbitration/> (дата звернення: 04.05.2025).
20. Laws Applicable to an International Arbitration / International Arbitration. URL: <https://www.international-arbitration-attorney.com/laws-applicable-to-an-international-arbitration/> (дата звернення: 04.05.2025).
21. International Law Association Resolution No. 1/2006, Annex 2: Recommendations on res judicata and Arbitration. URL: https://www.trans-lex.org/803600/_/international-law-association-resolution-no-1-2006-annex-2:-recommendations-on-res-judicata-and-arbitration/ (дата звернення: 04.05.2025).
22. Набула чинності Гаазька конвенція про судові рішення. URL: <https://court.gov.ua/archive/1471564/> (дата звернення: 04.05.2025).
23. Пільков К. Порівняльно-правовий аналіз доктрини res judicata: частина 1. Правові системи цивільного права. *Knowledge, Education, Law, Management*, 2022. С. 234-241. URL: https://repository.ndippp.gov.ua/bitstream/handle/765432198/542/Пільков_Стаття_KELM_03_2022.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 04.05.2025).
24. Res judicata and issue estoppel in arbitration. URL: <https://www.nortonrosefulbright.com/en-de/knowledge/publications/16cd03ce/res-judicataem-and-issue-estoppel-in-arbitration> (дата звернення: 04.05.2025).

25. Civil Code of France as updated 04.04.2006. URL: <https://www.fd.ulisboa.pt/wp-content/uploads/2014/12/Codigo-Civil-Frances-French-Civil-Code-english-version.pdf> (дата звернення: 04.05.2025).
26. The Effect in the European Community of Judgments in Civil and Commercial Matters: Recognition, Res Judicata and Abuse of Process. British Institute of International and Comparative Law. 62 p. URL: https://www.biiicl.org/files/3482_germany_final_c.pdf (дата звернення: 04.05.2025).
27. Пільков, К. Порівняльно-правовий аналіз доктрини res judicata: частина 2. Правові системи загального права. *Knowledge, Education, Law, Management*, 2022. С. 261-267. URL: https://repository.ndippp.gov.ua/bitstream/handle/765432198/725/Pilkov_KELM%272022%276.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 04.05.2025).
28. Loizou D., Christofi D. The Concept of res judicata in the Common Law System with Emphasis on Cypriot and UK Perspectives. *Lexonomica*. 2021. pp. 135-150. URL: <https://clouk.uclan.ac.uk/40468/1/40468%201629-Article%20Text-4898-1-10-20211223%20%281%29.pdf> (дата звернення: 04.05.2025).
29. Case of Ryabykh v. Russia (Application no. 52854/99). (2003). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22languageisocode%22:%5B%22ENG%22%5D,%22apno%22:%5B%2252854/99%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22CHAMBER%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-61261%22%5D%7D> (дата звернення: 04.05.2025).
30. Справа «Науменко проти України» (заява № 41984/98). (2004). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_353#top (дата звернення: 04.05.2025).
31. Справа «Христов проти України» (заява № 24465/04). (2009) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_443#Text (дата звернення: 04.05.2025).

32. Case of Brumărescu v. Romania (Application no. 28342/95). (1999). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-58337%22%5D%7D> (дата звернення: 04.05.2025).
33. Concurring opinion of Judge Rozakis, “Brumarescu v. Romania” URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-58337%22%5D%7D> (дата звернення: 04.05.2025).
34. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). 1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 04.05.2025).
35. Колдов Є.О. Елементи принципу res judicata у цивільному судочинстві у практиці ЄСПЛ. *Право і суспільство*. 2021. С. 65-73. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/bcbda720-ca98-474d-95d3-ef91559db3f8/content> (дата звернення: 04.05.2025).
36. Case of Dovguchits v. Russia (Application no. 2999/03). (2007). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-80929%22%5D%7D> (дата звернення: 04.05.2025).
37. Case of Bezrukovy v. Russia (Application no. 34616/02). (2012). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-110806%22%5D%7D> (дата звернення: 04.05.2025).
38. Case of Mitrea v. Romania (Application no. 26105/03). (2008). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-87962%22%5D%7D> (дата звернення: 04.05.2025).
39. Справа «Осовська та інші проти України» (заява № 2075/13 та 4 інші заяви). (2018). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c80#Text (дата звернення: 04.05.2025).

40. Case of *Esertas v. Lithuania* (Application no. 50208/06). (2012). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%22001-111215%22%5D%7D> (дата звернення: 04.05.2025).
41. Consolidated Version of the Treaty on European Union. Official Journal of the European Union. 2012. URL: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2-b506-fd71826e6da6.0023.02/DOC_1&format=PDF (дата звернення: 04.05.2025).
42. A. Turmo. National Res Judicata in the European Union: Revisiting the Tension Between the Temptation of Effectiveness and the Acknowledgement of Domestic Procedural Law. *Common Market Law Review*. 2021. pp. 361-390. URL: <https://hal.science/hal-03627315/document> (дата звернення: 04.05.2025).
43. Grassi M. A (Not Always) Difficult Balance between Legal Certainty and Legality: The Effects of cjeu and ECtHR Case Law on National Res Judicata. *The Italian Review of International and Comparative Law*. 2023. pp. 145-156. URL: https://brill.com/view/journals/iric/3/1/article-p145_009.xml?srsId=AfmBOorIVvix5BillDr7MMWWbMd6dQgjRjWBvFEfXG0SD5WZng1_6_hO (дата звернення: 04.05.2025).
44. Judgment of the Court (Grand Chamber), Case C-119/05. 2007. URL: <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=62742&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=1355198> (дата звернення: 04.05.2025).
45. Пільков, К.М. Автономна доктрина res judicata у практиці Суду ЄС: значення для України. *Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва ім. академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України*. С. 455-458. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/49046589-32ce-4e58-8cdf-482dfb17a23c/content> (дата звернення: 04.05.2025).

46. Consolidated text: Regulation (EU) No 1215/2012 of the European Parliament and of the Council of 12 December 2012 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters (recast). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02012R1215-20150226> (дата звернення: 04.05.2025).
47. Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment, I.C.J. Reports. 2007. URL: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/91/091-20070226-JUD-01-00-EN.pdf> (дата звернення: 04.05.2025).
48. Statute of the International Court of Justice. URL: <https://www.icj-cij.org/statute> (дата звернення: 04.05.2025).
49. Declaration of Judge Raphael Nieto-Navia in Jean Bosco Bamyagwiza v. The Prosecutor. International Criminal Tribunal for Rwanda, Appeals Chamber, Case No. ICTR-97-19-AR72. 2000. URL: <https://cld.irmct.org/assets/Uploads/full-text-dec/2000/00-03-31%20Barayagwiza%20Decision%20on%20Review.pdf> (дата звернення: 04.05.2025).
50. The Prosecutor v. Saif Al-Islam Gaddafi. International Criminal Court, Appeals Chamber, Case No. ICC-01/11-01/11. 2020. URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2020_00904.PDF (дата звернення: 04.05.2025).
51. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 04.05.2025).
52. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 р. № 1798-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56. URL:

- <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 04.05.2025).
53. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35-36, № 37. Ст. 446. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 04.05.2025).
54. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 04.05.2025).
55. Ухвала Печерського районного суду м. Києва від 23.04.2021 у справі № 757/14438/20-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96600317> (дата звернення: 04.05.2025).
56. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 26.01.2022 у справі № 757/14438/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103282406> (дата звернення: 04.05.2025).
57. Постанова Апеляційного суду Одеської області від 24.04.2018 у справі № 2-752/2005. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73829415> (дата звернення: 04.05.2025).
58. Постанова Жовтневого районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 07.09.2020 у справі № 212/4585/17, № 8/212/8/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91467558> (дата звернення: 04.05.2025).
59. Постанова Верховного Суду від 28.07.2021 у справі № 212/4585/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98705267> (дата звернення: 04.05.2025).
60. Шевчук С. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні. — К.: Реферат, 2007. 640 с.

- 61.Пільков, К. Принцип *res judicata* у практиці Верховного Суду з розгляду господарських справ. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації завдань цивільного та господарського судочинства в Україні*. URL: https://repository.ndippp.gov.ua/bitstream/handle/765432198/558/Пільков_Res_judicata_Верховний_Суд.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 04.05.2025).
- 62.Постанова Верховного Суду від 19.12.2024 у справі № 824/131/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124178071> (дата звернення: 04.05.2025).
- 63.Рішення Конституційного Суду України № 10-р(П)/2023 від 22.11.2023 у справі № 3-88/2021(209/21, 47/22, 77/23, 188/23) за конституційними скаргами Дорошко О.Є., Євстіфеева М.І., Кушаби І.П., Якіменка В.П. щодо відповідності Конституції України положень Цивільного процесуального кодексу України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-23#Text> (дата звернення: 04.05.2025).
- 64.Постанова Верховного Суду від 20.02.2020 у справі № 815/6834/15. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87758278> (дата звернення: 04.05.2025).
- 65.Постанова Верховного Суду від 28.01.2022 у справі № 8/29. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102854675> (дата звернення: 04.05.2025).
- 66.Постанова Великої Палати Верховного Суду від 18.11.2020 у справі № 4819/49/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93081749> (дата звернення: 04.05.2025).
- 67.Постанова Верховного Суду від 02.08.2019 у справі № 2а-1131/11/1470. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83413323> (дата звернення: 04.05.2025).
- 68.Окрема думка суддів Великої Палати Верховного Суду у справі № 4819/49/19 від 18.11.2020. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93081754> (дата звернення: 04.05.2025).

69. Ухвала Великої Палати Верховного Суду від 18.09.2024 у справі № 616/458/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122061991> (дата звернення: 04.05.2025).
70. Рішення Конституційного Суду України № 1-р(П)/2024 від 14.02.2024 у справі № 3-41/2023(87/23) за конституційною скаргою Приватного підприємства «Генеральний будівельний менеджмент» щодо відповідності Конституції України положень Господарського процесуального кодексу України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-24#Text> (дата звернення: 04.05.2025).
71. Проблеми й механізми виконання судових рішень обговорили під час засідання робочої групи членів Науково-консультативної ради при ВС. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1576098/> (дата звернення: 04.05.2025).
72. Проблеми виконання судових рішень в Україні. Чи є шляхи їх вирішення? URL: https://protocol.ua/ua/problemi_vikonannya_sudovih_rishen_v_ukraini_chi_e_shlyahi_ih_virishennya/ (дата звернення: 04.05.2025).
73. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо цифровізації виконавчого провадження». URL: <https://itd.rada.gov.ua/BILLINFO/Bills/Card/42073> (дата звернення: 04.05.2025).
74. Українці виграли 397 судів щодо відшкодування збитків Росією. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/hague-refund> (дата звернення: 04.05.2025).
75. Проблема виконання судових рішень, прийнятих судами, які опинилися на окупованих територіях: як це працює на практиці? URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/problema-vikonannya-sudovih->

[rishen-priynyatih-sudami-yaki-opinilisya-na-okupovanih-teritoriyah-yak-c.html](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1403-19#Text)

(дата звернення: 04.05.2025).

76. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1403-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 29. Ст. 535. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1403-19#Text> (дата звернення: 04.05.2025).
77. Проект Закону Про внесення змін до деяких законів України щодо цифровізації виконавчого провадження № 9363 від 07.06.2023. URL: <https://itd.rada.gov.ua/BILLINFO/Bills/Card/42073> (дата звернення: 04.05.2025).
78. Постанова Господарського суду Запорізької області від 27.08.2024 у справі № 908/1955/22(908/1654/24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121272357> (дата звернення: 04.05.2025).
79. Суд Гааги заарештував активи російського Газпрому в Північному морі URL: <https://espresso.tv/svit-sud-gaagi-zaareshtuvav-aktivi-rosiyskogo-gazpromu-u-pivnichnomu-mori> (дата звернення: 04.05.2025).
80. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з Рішенням Конституційного Суду України від 14 лютого 2024 року № 1-р(П)/2024 щодо гарантування захисту прав і свобод особи за рішенням Європейського суду з прав людини : Закон України від 11.03.2025 р. № 4283-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4283-20#Text> (дата звернення: 04.05.2025).
81. Ключковський Ю. Проблеми захисту права, порушеного застосуванням неконституційного закону. *Український часопис конституційного права*, 2024. № 4. С. 3-15. URL <https://www.constjournal.com/wp-content/uploads/issues/2024-4/pdfs/1-yurii-kliuchkovskyi-problemy-zakhystu->

[prava-porushenoho-zastosuvanniam-nekonstytutsiinoho-zakonu.pdf](#)

(дата

звернення: 04.05.2025).

82.Окрема думка судді Миколи Мазура до ухвали Великої Палати у справі №
22-23/321-05-1019.

11.06.2024.

URL:

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/119941060> (дата звернення: 04.05.2025).